

VAN ZOYS TOT SOEST

Laag Hees (v)erkend

"Die tegen 't ruischen van de blaren niet en kan, en moet in den bosch niet gaan"

Guido Gezelle

Voorwoord

Beste lezer,

Net als velen maak ik graag een wandeling door de Soester natuur. Ik kan echt genieten van de rust en schoonheid die Soest te bieden heeft. Daarnaast ben ik een liefhebber van geschiedenis. Met genoeg kan ik grasduinen door de verhalen van geschiedschrijvers, hun doorkijkjes naar vroeger jaren boeien mij. Het doet me dan ook veel plezier dat in onze gemeente beide elementen heel goed samengaan.

Goed voorbeeld zijn de twee wandelroutes door Laag Hees die in dit themanummer zijn beschreven. Al wandelend zult u zien dat dit gebied een lange geschiedenis heeft. Dit jaar 2004 vierten we het 975-jarig bestaan van Soest, maar Laag Hees heeft een geschiedenis die veel verder teruggaat. Het gebied werd al genoemd in een oorkonde uit het jaar 838.

Ik raad u aan om met dit boekje onder de arm het gebied Laag Hees te gaan verkennen. U zult zien dat de geschiedenis haar sporen heeft nagelaten. Wist u bijvoorbeeld dat de Andrieshoeve en de Gerritshoeve in de 19^e eeuw zijn genoemd naar zonen van Andries de Wilde? Bij de geboorte van elke zoon in zijn gezin liet deze grootgrondbezitter een hoeve op zijn landgoed bouwen.

In dit themanummer vindt u meer van deze wetenswaardigheden. De gemeente Soest heeft informatiepanelen langs beide wandelroutes laten plaatsen, zodat wandelaars een beeld kunnen krijgen van het gebied en haar geschiedenis.

Mijn dank gaat uit naar de Historische Vereniging Soest/Soesterberg, die vanwege de viering van het 975-jarig bestaan van Soest de geschiedenis van Hees heeft gebundeld en dit themanummer heeft samengesteld. Met haar bijdrage aan de wandelroutes in Laag Hees brengt zij een extra dimensie aan in het recreëren in Soest.

Ik wens u veel lees- en wandelplezier.

Drs. J.J.L.M. Janssen

Burgemeester van Soest

Inhoud

Inleiding	blz. 3
Gebiedsbeschrijving	blz. 4
Gedicht	blz. 9
Uit de nevelen der geschiedenis	blz. 10
Kaart met wandelroutes	blz. 26
Laag Hees in wandelgangen	blz. 28
Gedicht	blz. 51
Bronnen en literatuurverwijzingen	blz. 52
Colofon	blz. 53

Inleiding

Het themanummer “Laag Hees (v)erkend ” is gemaakt om een breed publiek in aanraking te brengen met een cultuurhistorisch, archeologisch en biologisch boeiend en waardevol Soester natuurgebied. Wij nodigen de lezer en wandelaar uit om met ons Laag Hees te verkennen. In deze publicatie wordt Laag Hees beschreven, dat bij veel Soesters vooral bekend staat als Pijnenburg. We verdiepen ons in de ontstaansgeschiedenis van dit oeroude land. De lezer krijgt een beeld van de menselijke invloed op het gebied gedurende vele eeuwen en kan kennis nemen van de ontwikkeling en ontginning, waarvan in deze tijd nog steeds de sporen zijn terug te vinden. De teksten worden ondersteund door kaarten en foto's; voor degenen die het landschap willen beleven zijn twee wandelroutes uitgezet. Er is in het verleden veel over dit gebied geschreven – wij willen dat niet zonder meer overnemen. Onze intentie is vanuit het heden de sluier van het verleden op te lichten. We doen dat door een toelichting te geven bij twee op de kaart aangegeven wandelroutes door Laag Hees. De informatie over deze wandelgangen wordt vooraf gegaan door een inleidende beschrijving van het gebied en een korte weergave van de geschiedenis van het landschap. Voor diegenen, die zich verder willen verdiepen in het onderwerp van dit themanummer van “Van Zoys tot Soest”, dat ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van onze Vereniging tot stand is gekomen, hebben wij achter in deze uitgave een lijst opgenomen met publicaties en bronnen. Veel van de genoemde teksten zijn voor geïnteresseerden beschikbaar in de bibliotheek van de Historische Vereniging Soest en in het gemeentelijk archief. Hopelijk draagt “Laag Hees (v)erkend” bij aan zorgvuldig beheer nu en in de toekomst van een kostbaar stukje Soest dat het waard is om gekoesterd te worden.

De samenstellers, november 2004

Uitgave Historische Vereniging Soest

1

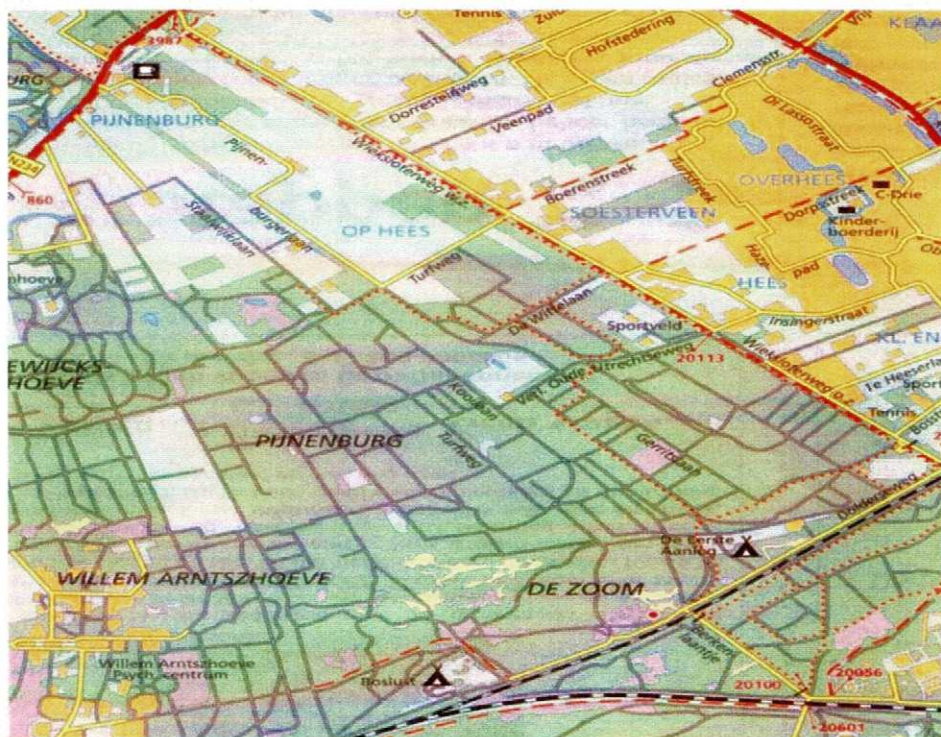
Gebiedsbeschrijving

Het gedeelte van Soest dat onderwerp is van deze publicatie, is bij veel inwoners bekend als het gebied dat op het stratenplan van Soest staat aangegeven als Pijnenburg. Dat is echter historisch gezien onjuist want de oorspronkelijke naam was Hees, dat wordt onderverdeeld in Laag Hees, Hoog Hees en de Hezer Eng. (Kadastraal wordt het vermeld als Sectie F.)

De oostgrens van Laag Hees wordt gevormd door de Wieksloterweg die uitkomt op de Biltseweg, de noordelijke grens. In het zuiden vormt de spoorlijn Soest-Den Dolder met daarlangs de Dolderseweg de grens. In het westen is de grens met het grondgebied van de gemeente Zeist de scheidslijn. Hees is ouder dan Soest en ligt op de noordwest flank van de Utrechtse Heuvelrug.

In een oorkonde uit 838 wordt het al genoemd.

De huidige Wieksloot was de grensscheiding tussen Hees en Zoys (=Soest). Voor deze publicatie beperken wij ons tot Laag Hees. Dat het tot nu bekend staat als Pijnenburg komt enerzijds omdat het een verwijzing is naar de tijd dat een deel van het gebied onderdeel was van het landgoed Pijnenburg onder Baarn en anderzijds omdat in gemeentelijke stukken uit 1951 de naam Hees 'abusievelijk' verhuisd is naar het meest oostelijke deel van de Soester eigendommen ofwel het Soester Veen. In de zomer van 2004 heeft het college van B. en W. besloten de juiste naam in ere te herstellen.

De naam 'Pijnenburg' is hier historisch gezien onjuist.

De oertijd

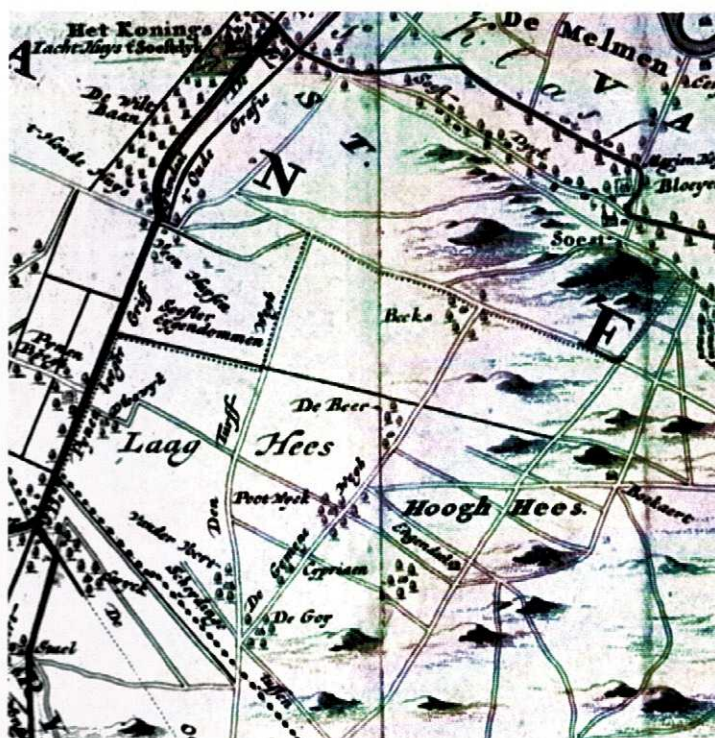
Zo'n 150.000 tot 200.000 jaar geleden zorgde een natuurverschijnsel ervoor dat metersdikke ijsstromen het hele noordoostelijke deel van Nederland en Duitsland bedekten. Ijsstromen, die rotsblokken, grind en grote keien met zich meesleurd, kwamen vanuit Scandinavië en groeven diepe gleuven in het land.

Door de verschrikkelijke kracht van de uit het noordoosten komende ijsrivieren werden gronden zijwaarts opgestuwd. Toen het ijs ging smelten, vormden zich meren en rivieren. Na het verdwijnen van het ijs bleef een heuvelachtig landschap over dat we nu nog kunnen herkennen en waarvan de Veluwe, de Gelderse Vallei en de Utrechtse Heuvelrug de meest markante zijn.

De meer in onze omgeving liggende restanten kennen we nu als De Berg, De Stompert, De Paltz en De Eng. De grootste uitslijting in onze streek is de Eemvallei; de grootste opstuwing de Utrechtse Heuvelrug. De opgestuwde wallen werden op diverse plaatsen doorbroken en tussen de hogere gronden had het water van de Eem en Zuiderzee vrij spel. Ook kwelwater uit de hoger gelegen delen van de Utrechtse Heuvelrug zorgde voor wateraanvoer. In de vochtige laagten vormde zich in vele duizenden jaren van afbrokkeling en aangroei van bomen, struiken, planten en mos onder hoge druk het veen. Daardoor ontstonden de Soester, Baarnse, Vuurse en Hezer venen.

Vanuit de algemene, cultuurhistorische gegevens over Laag Hees beschrijven wij enkele verkenningen van het huidige landschap en staan stil bij aanknopingspunten uit het verleden. We kunnen Laag Hees verdelen in drie stukken:

- 1) Het meest noordwestelijk gelegen terrein dat hoofdzakelijk bestaat uit weilanden, het grootste deel van de huidige bewoning en enkele kleine bosjes en scheidingshakhoutwallen.
- 2) Het bosgedeelte met indrukwekkende beukenlanen en overwegend oude en jongere productiebossen.
- 3) Het geaccidenteerde gedeelte bestaande uit bos en heuvels met een duidelijke kam van oost naar west en daarachter restanten van heidevelden en zandverstuivingen.

Laag en Hoog Hees met de Turfweg, 1674 (Kaart: het Utrechts Archief)

Het huidige landschap dat zich in de loop der eeuwen ontwikkelde, vertoont diverse sporen van het verleden. Zo kunnen we nog steeds de Turfweg bewandelen; een statige oude door beuken en eiken omzoomde weg, die al voorkomt op kaarten uit 1674.

De naam van deze oude weg verwijst naar de turf die gestoken werd in het noordwestelijke deel van Laag Hees en die via deze weg per wagen vervoerd werd naar de Wieksloot, waarna het op platte pramen via de Praamgracht of per wagen over de Zoesterdijk naar de losplaats aan de Eem werd gebracht.

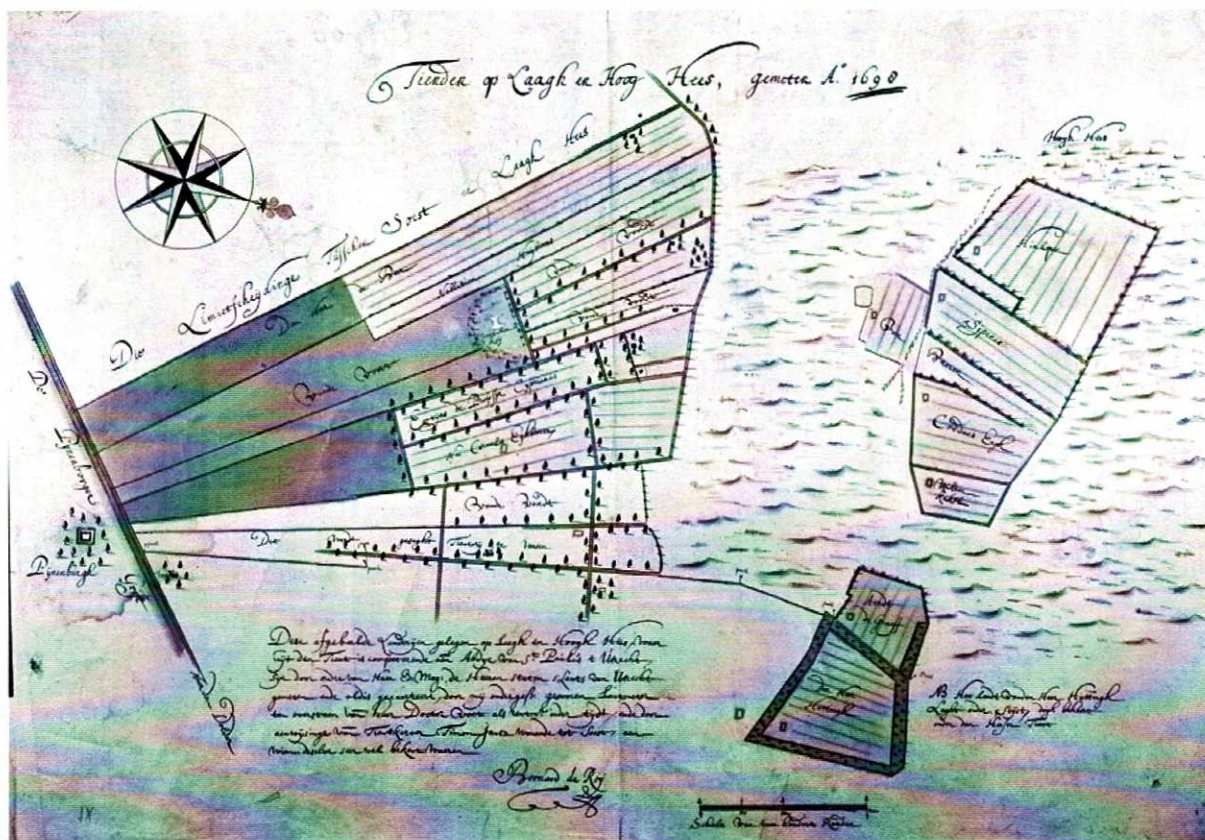
De weilanden die we nu zien, waren eens veengronden en tot aan de Middeleeuwen moet het gebied een woest en gevaarlijk terrein geweest zijn met heide, struiken, oerbos, zandverstuivingen, moeras en vennen met kwelwater.

De Turfweg

De eerste veranderingen treden op als het gebied in de Middeleeuwen in bezit komt van de St. Paulusabdij uit Utrecht. De geestelijke machthebbers verkavelen de grond vanuit De Zoom richting het noorden.

De Praamgracht wordt gegraven en de percelen krijgen afwateringssloten op deze waterloop. Op het hoogste gedeelte van Laag Hees bij De Zoom worden zes hoeven gesticht en verpacht.

Kaart van De Roy uit 1698 (Het Utrechts Archief)

Vanuit deze hoeven (een hoeve bestaat uit opstallen met de bijbehorende grond) werd de ontginning van de woeste gronden van Laag Hees van oost naar west ter hand genomen. De bovenlaag van de heide werd afgegraven, zodat de onderliggende veenlaag, die bestond uit in duizenden jaren samengeperst plantaardige materiaal, beschikbaar kwam voor de turfwinning.

Fauna

In de gevarieerde natuur van Laag Hees treffen we een uitgebreide fauna aan. Vogels van allerlei plumage, zoals het winterkoninkje, het goudhaantje, de roodborst, de kwikstaart en talloze vinken en mezen, bevolken bomen en struiken. Bij Hove Beaulieu vindt ieder jaar een kolonie boerenzwaluwen onderdak in de stallen. Verder zijn er houtduiven, tortelduiven, spechten, boomkruipertjes, boomklevertjes, kraaien en overvliegende raven. Het aantal Kieviten is in de loop der jaren sterk afgenomen. Waarschijnlijk zijn de vele kraaien en vossen hier de oorzaak van.

De roofvogels die we in Laag Hees tegen kunnen komen zijn de havik, de boomvalk, uilen en vooral de buizerd, die zittend op één van de paaltjes in de weilanden loert op een muizenprooi.

Ook aan zoogdieren is geen gebrek; de meest geziene is wel het ree. Konijnen en hazen zijn tegenwoordig zeldzaam! Vossen zijn zelden te zien, maar ze zijn er wel. Het zijn er eigenlijk te veel, want zij zijn er de oorzaak van dat fazanten en patrijzen volledig verdwenen zijn en dat het konijn nog maar sporadisch voorkomt.

Kleine zoogdieren, die we aantreffen zijn de fret, de bunzing, zelden de boommarter, af en toe de eekhoorn en ook wel eens een verwilderde kat.

Dan zijn er nog honderden, misschien wel duizenden soorten ongewervelde vliegende en kruipende geleedpotigen van verschillende grootte.

Er zijn vliegen, horzels, bijen en wespen, waaronder de in de zomer van 2004 aangetroffen hoornaar, de grootste inlandse wespensoort van wel 3,5 centimeter. Laag Hees wordt verder bevolkt door duizendpoten, pissebedden, teken, vlooien, libellen en dennenscheeters. Op de vochtige plaatsen kunnen we de ringslang tegenkomen evenals kikkers en padden; zeldzaam is de hazelworm. En wie weet wat er nog meer loopt, kruipt, vliegt of graaft.

Op de Turfweg werd in de zomer van 2004 een (dode) hazelworm aangetroffen.
(foto:Natuurpunt)

Reeën komen veel voor in Laag Hees
(foto's: Natuurmonumenten)

De hoornaar (zomer 2004 Laag Hees)

Buizerd

Van Pleistoceen tot Laag Hees

Zo'n honderdvijftigduizend jaar geleden
 - ten tijde van het late Pleistoceen -
 scheurde met oergeweld en reuzenschreden
 aanstormend ijs de aardkost woest uiteen.

Met kille kracht bracht het in lange voren
 van noord naar zuid valleien aan;
 heuvels en bergen werden ruw geboren
 vanuit zijn glaciale bulderbaan.

Toen het na eeuwigheden was versmolten,
 en meren en rivieren deed ontstaan
 in de door hem gegraven diepe holten
 was het met zijn autocratie gedaan.

Een wordingstijd van eeuwen, niet te tellen,
 gaf aan het landschap steeds een nieuw gezicht;
 veranderingen, kun je voetstoots stellen,
 zijn inherent aan elk nieuw tijdsgewricht.

Zo werd in Zoys ooit veen tot turf gestoken,
 in het gebied, bekend staand als Laag Hees,
 werd er in plaggenhutten brood gebroken
 en leefde men om het bestaan in vrees.

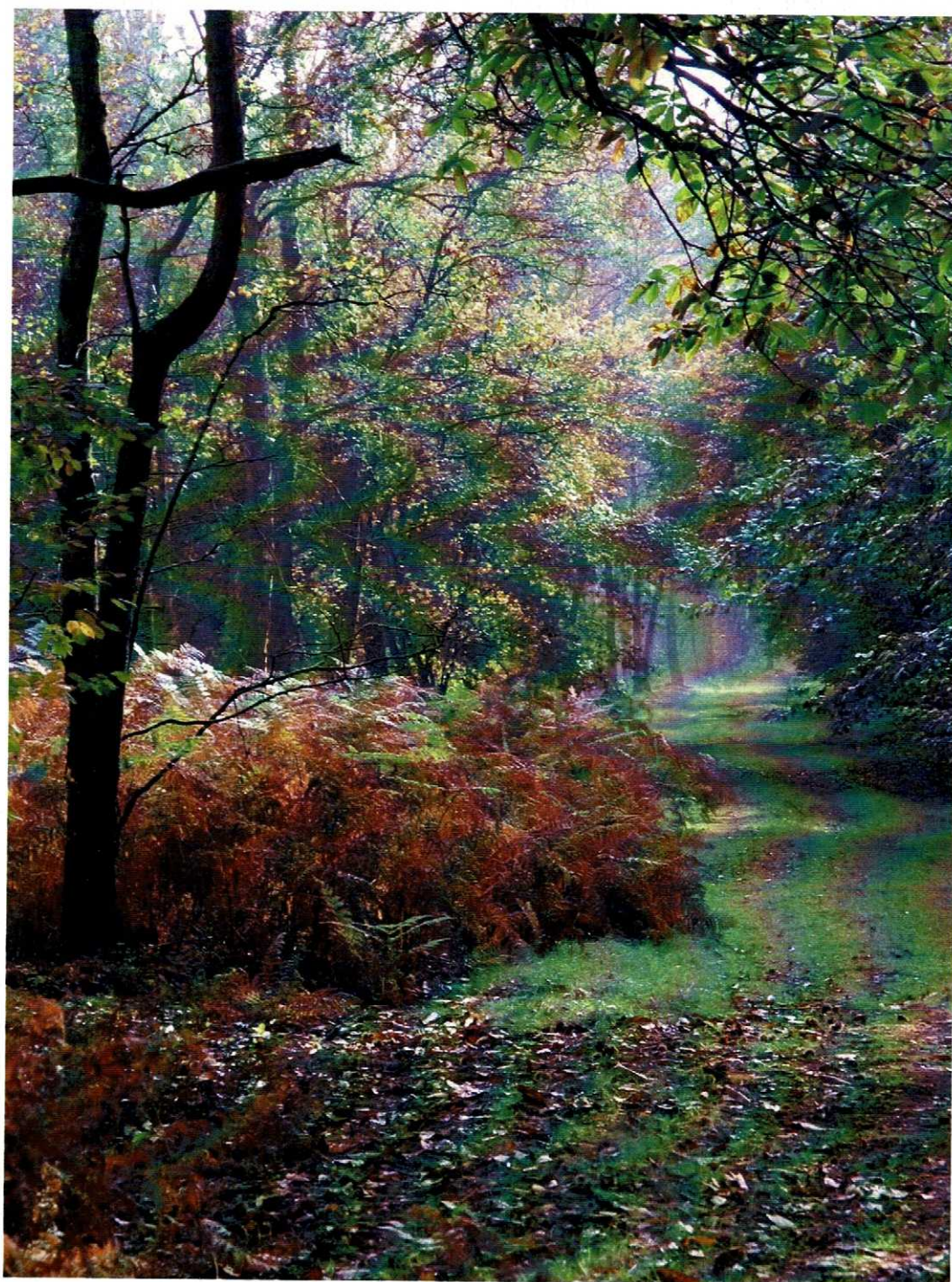
In Soest liet men Laag Hees verdwijnen,
 al deed de volksmond er nog steeds van kond;
 historisch inzicht doet hem weer verschijnen,
 aanstonds op elke nieuwe plattegrond.

En daarmee is opnieuw het ijs gebroken,
 als eertijds in het late Pleistoceen,
 de naam Laag Hees is glansrijk opgedoken.....:
 tot grote vreugd in Soest van iedereen!

Kond le Bisk

Uit de nevelen der geschiedenis

Het landschap, zoals dat zich voor ons ontvouwt, is in honderden jaren gecreëerd door de toenmalige bewoners en eigenaren. Wat we nu zien en beleven, verschijnt in steeds scherpere contouren uit de nevelen der geschiedenis.

Over de periode vanaf de eerste vermelding in 838 in oorkonden tot het jaar dat door de schenking van het gebied Hees in 1240 eigendom werd van de St. Paulusabdij in Utrecht, is weinig bekend.

Hees was een woest en onherbergzaam gebied met lage moerassige delen en hoger gelegen gronden met heide, bossen en stuifzand.

‘Lage moerassige delen en hoger gelegen gronden’

Waarschijnlijk zullen er door mensen gebouwde nederzettingen zijn geweest. Kleine boeren, bezembinders, schaapherders en daghuurders vestigden zich in deze streek en probeerden een bestaan op te bouwen.

Daghuurders waren werklui, in te huren voor iedere klus bij boerderijen en landgoederen. Doordat zij opstallen neerzetten, gewassen verbouwden en ontgonnen, beplanting aanbrachten en rooiden, veranderde het landschap. In Hees is van de activiteiten uit die tijd weinig of niets meer te merken. Latere bewoners en eigenaren zijn in het gebied werkzaam geweest en hebben er nadrukkelijk hun stempel op gedrukt.

Monniken

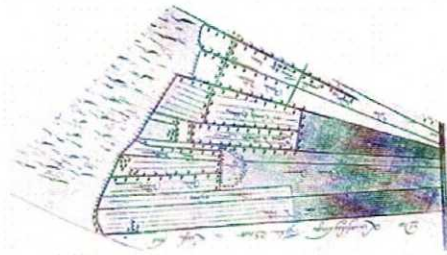
Meer gegevens zijn bekend vanaf het moment dat de St. Paulusabdij het beheer kreeg over de gebieden van Hees en dan voornamelijk het gebied Laag Hees. De monniken van de abdij waren niet alleen liturgisch actief; ze waren ook zeer bekwaam in de ontginning en exploitatie van de gronden. Het laatste was noodzakelijk omdat zij in hun eigen onderhoud moesten voorzien. Ongetwijfeld zullen zij opgemerkt hebben dat er in het lage deel van Laag Hees een zeer grote voorraad veengrond onder de oppervlakte aanwezig was. Dat had het verkavelen en verpachten van de veenwinningsgebieden ten behoeve van de turfwinning tot gevolg.

Er werden afwateringssloten gegraven die haaks op de in 1395 gegraven Praamgracht of Pijnenburgergrift, nabij de weg van De Bilt naar Zoestdijk, uitkwamen. Zo werd dit gebied minder drassig en kon gewerkt worden aan de ontginning van het veen.

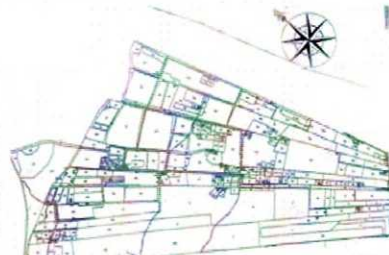
In het gebied zijn nog steeds oude afwateringssloten te herkennen. Eén van die sloten loopt direct van de Turfweg naar de Praamgracht; de anderen zijn omgeleid naar de Wieksloot of richting Ewijkshoeve.

Ook de structuur van de verkaveling zoals te zien op de kaart van 1698 is nog herkenbaar. Fraai zichtbaar is dat de ontginning en ontwikkeling van het gebied plaatsvonden van hoog naar laag; de kavels lopen aan de Hezer kant parallel aan de Wiekslooterweg, terwijl de kavels aan de Soester kant haaks staan op de Wieksloot.

Voor wie het zien wil, vertelt zo het heden het verhaal van het verleden.

Anno 1698

Anno 1832

Anno 2000

Turfwinning

Turf is gedroogd veen, dat bestaat uit samengedrukt plantaardig materiaal dat zich gedurende duizenden jaren opgehoopt heeft. De bovenlaag van heide en zand werd verwijderd en het daaronder liggende veen in blokken afgestoken, gedroogd en na verharding als stookturf verkocht. Afzetgebieden waren de steden Amsterdam, Amersfoort en Utrecht.

Turfsteken was zwaar werk en werd slecht betaald maar was winstgevend voor de pachters van deze ontginningsvelden.

De Turfweg ontleent zijn naam aan de turf die gestoken werd in het westelijk deel van Laag Hees. Het huidige beeld van de Turfweg is rond 1850 ontstaan.

Dirk van den Heuvel was de laatste Soester turfsteker. (archief gem. Soest)

Weilanden

De weilanden, die wij nu nog zien behoorden eens tot het oorspronkelijke Hezerveen, Vermoedelijk was het gebied voor de turfwinning één à twee meter hoger dan nu het geval is. Het uitzicht over de weilanden is weids. Voor weidevogelbroeders zijn de weilanden uitermate geschikt. Helaas is hun aantal de laatste jaren gestaag afgenomen. In 2003 zijn er tweemaal ooievaars waargenomen. Jammer genoeg was het gebied voor hen waarschijnlijk niet waterrijk genoeg en zijn zij niet teruggekeerd.

De weilanden waren eens het Hezerveen

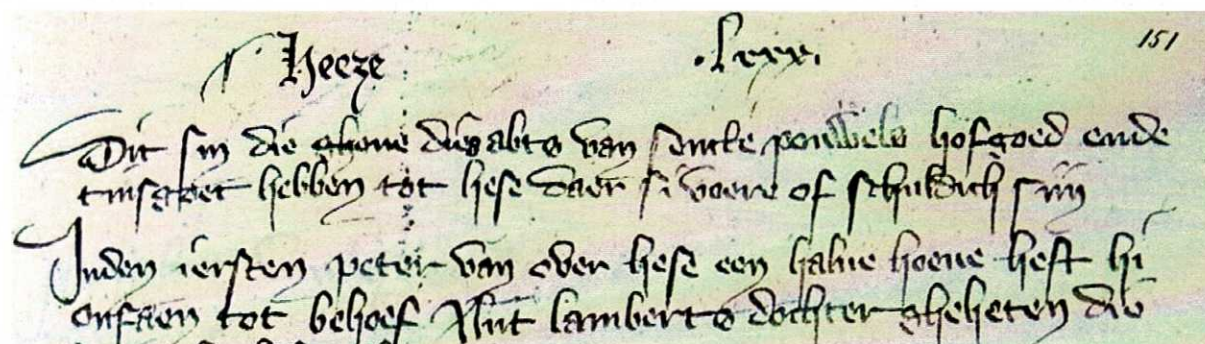
Tiendplichtigen

Uit de archieven van de Sint Paulusabdij blijkt, dat zij in Laag Hees vanuit de huidige Zoom zes hoeves stichtte.

De hoeves werden aan horigen uitgegeven en verpacht voor tienden. Dit betekende dat tien procent van de opbrengst afgedragen moest worden aan de penningmeester van de abdij.

Op een archiefstuk uit 1424 zijn alle tiendplichtigen vermeld die op Hees woonden.

Uit deze lijst blijkt dat er per hoeve meerdere gebruikers waren en er een druk arbeidsintensief leven geweest moet zijn. (zie onderstaande tekst met transcriptie.)

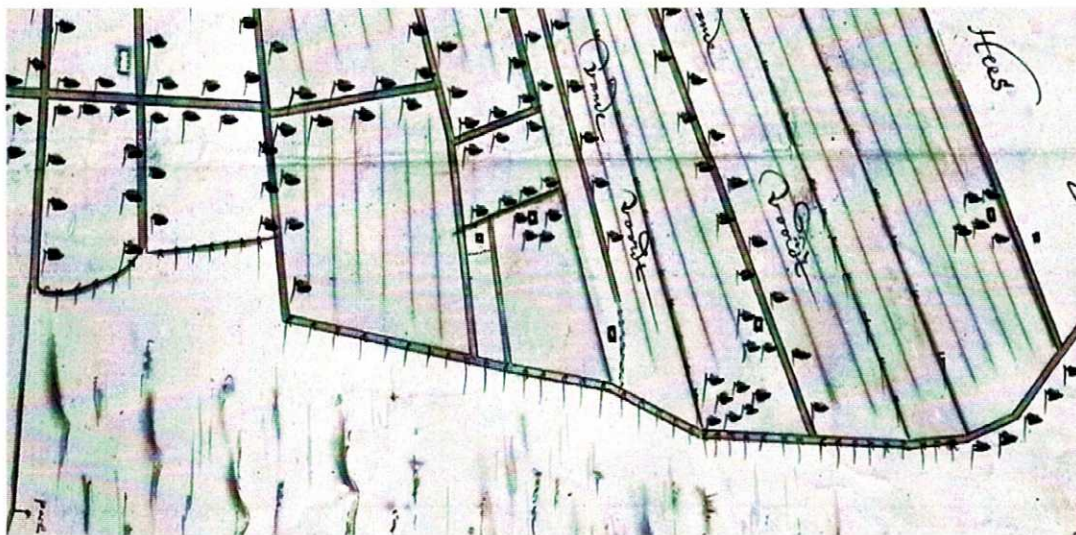

Dit sin die ghene dies abts van sinthe pouwels hofgoed ende tinsgoed hebben tot hese daer si voere of schuldigh sijn.

Inden iersten peter van overhese een halve hoeve heft hi ontfanen tot behoef Alijt lamberts dochter gheheten die brincsche halve hoeve.

Item Claes van hese de heft de ander helft van der brincsche hoeve.

Item Jan die gruter uter brincsche halve hoeve, bosch ende veen.

Uitsnede uit de kaart van 1698 met de zes hoeven. (□)

Enerzijds is dit ontstaan door de natuurlijke drift naar uitbreiding, anderzijds maakten de bewoners gebruik van de kennis van de monniken van de St. Paulusabdij. Zo zullen er bijvoorbeeld meer en grotere schaapskuddes gevormd zijn. Dat had weer zijn invloed op de ontwikkeling van de agrarische grond en zo ook weer op het landschap.

Mest

Om de grote schaapskuddes te laten overnachten werden stallen gebouwd, zogenaamde potstallen. Onder in de potstallen werden afgestoken heideplaggen gelegd waar de schapen met honderdtallen op sliepen en mestten. Een week later werden daarbovenop weer heideplaggen gelegd zodat er geleidelijk aan een metershoge voedzame mest ontstond. Die mest werd weer verspreid over de afgestoken heidevelden en zo ontstonden er langzamerhand en na vele jaren vruchtbare akkerlanden.

De huidige weilanden zijn oorspronkelijk als landbouwgrond gebruikt voor het verbouwen van aardappels, knollen, boekweit, gerst, rogge enz. Rond de boerderijen werd de grond gebruikt als moestuin.

Voorjaar in Laag Hees

Hakhoutwallen en –bossen

Overall in Laag Hees vinden we de restanten van hakhoutwallen, die oorspronkelijk werden aangelegd als afbakening en afscheiding van percelen en paden. Ze ontstonden door twee naast elkaar liggende sloten te graven en daar tussen de grond op te hogen en te beplanten met bomen, eiken en in de vochtiger streken elzen. De wallen hadden ook als doel te voorkomen dat vee zich over de akkers zou verspreiden en om het vee binnen een perceel te houden. De bomen op de hogere wallen werden om de zes à zeven jaar gekapt. Men oogstte de vijf tot acht centimeter dikke takken (vandaar de naam hakhoutwal) en gebruikte die als stelen voor gereedschap, brandhout, afrasteringspalen enz. (vandaar de naam geriefhout) De dunnere takken werden bij elkaar gebonden (takkenbossen) en gebruikt in de ovens van de boerderijen en de dorpsbakkers.

Als gevolg van het regelmatig afhakken van de jonge takken (uitlopers) werden de wortels steeds dikker en breder. Dit zijn de stobben of stoven met een omvang van soms wel vijf meter, die nog steeds te zien zijn op diverse plaatsen in Laag Hees. Soms liet men de mooie, rechte uitlopers staan, de zogenaamde spaartelgen. De spaartelgen werden, als ze dik genoeg waren, gebruikt als balken of planken, maar ook als kwaliteitshout voor huizen, meubelen, huishoudelijke artikelen en kunst. Nu het hout niet meer geoogst wordt, zijn het vervormde eikenbomen met soms meerdere stammen bij elkaar, die aan de grond zeer breed gevormd zijn.

Voorheen werden niet alleen de scheidingswallen als hakhout gebruikt, er werden ook eikenbossen aangeplant om hakhout en schors te leveren. In Laag Hees zijn overblijfselen

van die bossen terug te vinden. Ze zijn herkenbaar aan de soms grillig gevormde stammen, die dicht op één staan.

Beukenstobbe

Tot in de 19e eeuw was de schors van eikenhout van groot belang voor de leerlooierijen. De schors bevat namelijk looizuur. Rond trekkende werklieden verhuurden zich als eekschillers; zij ontdeden het gekapte eikenhout van de schors.

In Laag Hees zijn restanten van hakhoutwallen te zien, waarbij die tegen de grens van Zeist en de wallen langs De Zoom de grootste zijn.

Uitgegroeide hakhoutwal

Productiebossen

Productiebossen bestaan uit systematisch in rijen dicht op elkaar geplante jonge boompjes op een perceel grond om in ca. 50 jaar uit te groeien tot kaprijpe oogstbare bomen die als zaaghout voor diverse doelen gebruikt worden.

Productiebossen kunnen uit diverse soorten bestaan: grove den, fijnspar, Douglas, lariks, eik, beuk, Corsicaanse den, acacia, Amerikaanse eik enz.

Aanvankelijk werden hoofdzakelijk grove dennen geplant als stuthout voor de mijnen.

Berkenuitgroei met op de achtergrond productiebos

Opvallend zijn de witte berken die als zaailingen overal zijn opgeschoten. Het oogsten van productiebossen vindt op twee manieren plaats. Ten eerste door kaalkap, d.w.z. alles weg en opnieuw inplanten. Ten tweede door gedeeltelijke kap, waarbij open plekken worden gemaakt, waardoor er licht op de grond komt en er verjonging optreedt door zaailingen, het zogenaamde geïntegreerde bosbeheer. Zo ontstaat een spontane vernieuwing van de houtvoorraad.

De meeste van de bossen die we in dit gebied zien zijn van het systeem kaalkap en hernieuwde jonge inplant. Hier en daar is door toepassing van de tweede oogstmethode in de laatste tien jaar het resultaat te zien, dat goed te herkennen is aan de dichte ondergroei van struiken en begroeiing van jonge bomen tussen de oude moederbomen.

Op de open plekken krijgen zaailingen een kans zich te ontwikkelen

Het overgrote deel van de in ons huidige natuurgebied voorkomende productiebossen is aangeplant tussen 1950 en 1980. Enkele van de oudste Douglas sparren en grove dennen dateren van rond 1920-1940.

De oude lanen zijn van voor 1850, maar er zijn er ook van na 1900. De dikte van de bomen geeft een indicatie van de leeftijd.

Er zijn in dit gebied altijd wel bossen geweest, die spontaan zijn opgegroeid of aangeplant werden. De restanten van hakhoutwallen of hakhoutbossen zijn daar de getuigen van.

Die bossen bestonden in onze streken voornamelijk uit eiken, die soms wel enkele honderden jaren oud zijn en het nog zichtbare bewijs vormen van het verleden.

De grootschalige aanplant van productie- of industriebossen start in het begin van de 19^e eeuw. Uit de kadastragegevens van 1832 en dankzij de Stichting Boomkaart Nederland van 1832 weten we dat Andries de Wilde en Jacob Staal beiden meer dan 80 % der gronden in eigendom hadden en de grondleggers zijn van het huidige productiebossengebied.

Ook drie generaties van de familie Insinger hebben bijgedragen aan de instandhouding. De huidige eigenaren zorgen door toepassing van geïntegreerd bosbeheer met kleinschalige pleksgewijze kap, dat er licht op de grond komt, zodat jonge boompjes ontkiemen en struiken zoals taxus, hulst, krentenboompjes en bodemplanten als heide, bosbes, varens en grassen zich kunnen ontwikkelen. Zo ontstaat er na een aantal jaren een meer natuurlijk en gevarieerd bos, dat veel leuker is om in te wandelen dan in kale stakerige bossen.

Wuivend gras dankzij het licht

Lanen

De bomen, die de vele lanen in Laag Hees omzomen zijn niet allemaal even oud; de dikste zullen ongeveer 180 jaar oud zijn. Ook bomen hebben niet het eeuwige leven. Het afstervingsproces – door ouderdom, ziekte, stormschade of aantasting door zwammen - is op diverse plaatsen in het lanenstelsel van het gehele gebied Laag Hees goed te zien.

Afsterving door zwammen

Overal verspreid staan stervende of dode bomen. Op zich is dit een natuurlijk onderdeel van de ecologische ontwikkelingen.

Een gezonde beukenlaan van middelbare leeftijd

Halfdode bomen met gaten boven in de stammen bieden nestelgelegenheid voor houtduiven en uilen. Een dode boomstam kan nestgaten van spechten, boomklevers en andere vogels hebben. Bij ronde nestgaten gaat het om de bonte specht, bij grotere ovale nestgaten is het de zwarte specht die er broedt.

Bonte specht

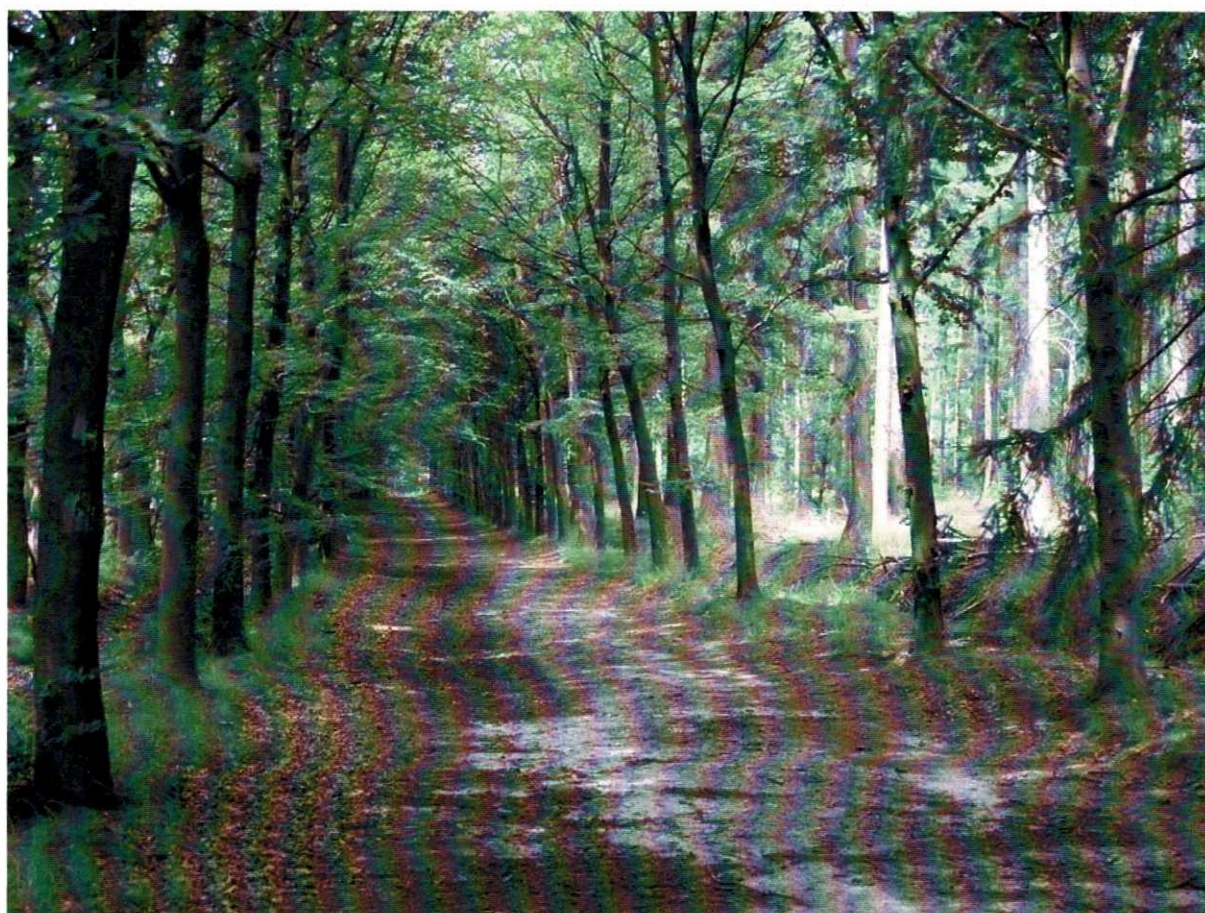
Zwarte specht

Het afgestorven hout is een bron van leven voor kevers, larven, zwammen en insecten. Enerzijds zijn zij de opruimers van afvalhout, anderzijds vormen zij voedsel voor vogels en zoogdieren.

Het zijn niet alleen de kleine dieren maar ook vossen, marters en dassen, die graag in een halfrotte boom naar een maaltje kevers wroeten.

De doelstelling en het beheer van de boseigenaar bepalen wat er met afstervende laanbomen gebeurt. De eigenaar kan ingrijpen en de minder goede of zieke bomen oogsten en kappen als haardhout. Deze werkwijze heeft als nadeel dat er in een zo'n statige laan littekens ontstaan – ongelijkheid in de plantafstanden – zodat het minder als één geheel overkomt.

Daartegenover staat dat de goede bomen behouden blijven.

Vernieuwing van een beukenlaan

Indien er in een laan meerdere bomen ziek zijn is het verstandig de hele laan te kappen en opnieuw in te planten. Hiervan zijn in Laag Hees enkele prachtige voorbeelden te zien. Onder het beheer van de toenmalige eigenaar de heer J.H.O. Insinger zijn een gedeelte van de Gerritslaan en de Kooilaan en een gedeelte van de linker afslag aan het eind van de Turfweg vernieuwd. Door nieuwe bomen in te planten wordt het lanenstelsel gegarandeerd voor de komende eeuwen.

Dat wij als recreanten van de 21^e eeuw kunnen genieten van dit lanenstelsel is voornamelijk te danken aan vroegere eigenaren zoals Andries de Wilde en Jacob Staal. Zo bepalen de inspanningen van de bouseigenaren van deze tijd het genoeg voor de huidige en toekomstige generaties.

Niet alleen in het laagste, westelijk deel van Laag Hees zijn majestueuze lanen te bewonderen, ook in het gedeelte dat voornamelijk bestaat uit productiebossen zijn er kleine en grote laanpatronen te verkennen, zoals de Kooilaan, de Verlengde Oude Utrechtseweg, de grens bij Zeist en De Zoom.

De oude bomen zijn, naar we aannemen, geplant in opdracht van Andries de Wilde.

De Kooilaan

Andries de Wilde (1781-1865)

Een belangrijke grondeigenaar in de 19^e eeuw was Andries de Wilde.

Als rijk geworden planter kocht hij in 1823 uit de nalatenschap op een veiling van Johan Marcus Rozenik het landgoed Pijnenburg onder Baarn en gelijktijdig acht kavels woeste grond op Soest, een gedeelte van laag Hees.

*Andries de Wilde, heer van Soekaboemi
en Pijnenburg (21/11/1781 – 27/4/1865)
(Foto uit: "de Levensroman van Andries de Wilde" door Cora
Westland, uitg. Veen te Wageningen)*

Het is gedeeltelijk aan Andries de Wilde te danken dat de huidige recreanten van al het natuurschoon in Laag Hees kunnen genieten.

Door zijn deskundigheid in het ontwikkelen van plantages en dorpsgemeenschappen op Java waar hij de gemeenschap Soekaboemi stichtte, was hij in staat om zijn bezit tot bloei te brengen.

Andries de Wilde was actief op zijn gronden in Baarn, Lage Vuursche, Hilversum en Soest. Tientallen werklieden waren bij hem in dienst.

Hij ontwikkelde op basis van de oude perceelindeling landbouwgronden. Tevens liet hij bossen aanplanten voor de houtproductie (grove den en berken).

Als afscheiding tussen de percelen en werkpaden plantte hij de eiken en de beuken die de thans bekende lanen vormen.

Oude bomen langs de Turfweg

Boerderijen

Andries de Wilde stond bekend als een ijverig en voortvarend beheerder. Iedere keer als er in zijn gezin een zoon geboren werd (respectievelijk 1827, 1832 († 1833), 1836, 1845) liet hij een boerderij op Laag Hees bouwen: Andrieshoeve, Lodewijkshoeve, Christoffelhoeve en Gerritshoeve.

De boerderij Bouwlust is later gebouwd. Deze boerderijen met opstallen, wagenschuren, hooibergen en moestuinen verhuurde hij aan enkele van zijn vaste personeelsleden (gegevens hierover zijn bekend uit zijn kasboek).

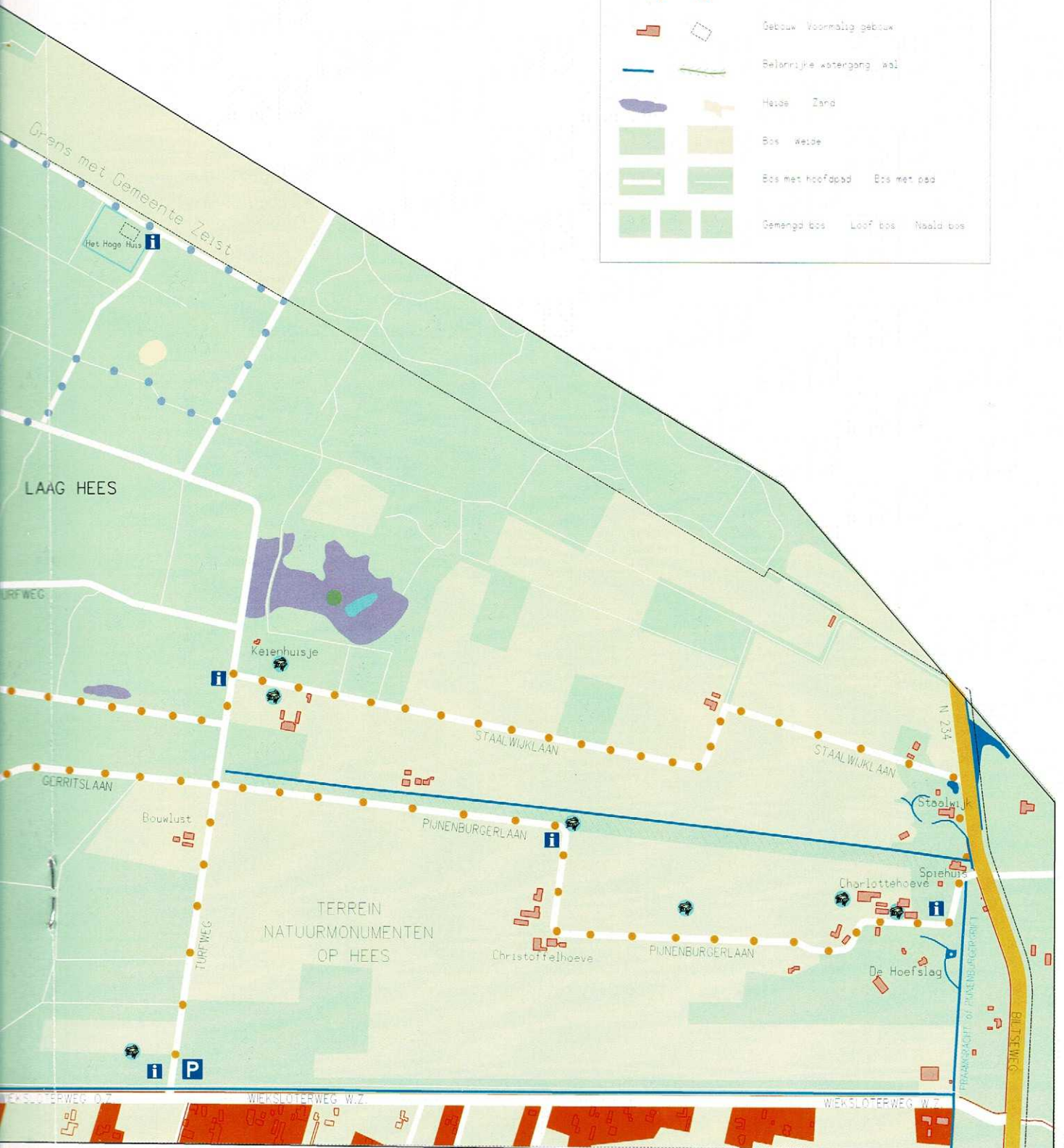
De boerderijen kregen allen min of meer dezelfde uiterlijke vorm. Dit is nog duidelijk te herkennen in de Andrieshoeve (thans De Kooi), Bouwlust en de Gerritshoeve (thans boerderij Wijckerhoek).

Zo laat een 19^e eeuwse planter en landgoedeigenaar tot op de dag van vandaag zijn sporen na.

LEGENDA

	Paddenstoel
	grens 5000 meter
	paars 5050 meter
	Informatiebord
	Parkingsplaats startpunt
	Camping
	Voetbalclub
	Gebouw Voormalig gebouw
	Belangrijke watergang wal
	Heide Zand
	Bos weide
	Bos met hoofdpad
	Bos met pad
	Gemengd bos
	Loof bos
	Naald bos

Laag Hees in wandelgangen

Wie het wonderschone natuurgebied Laag Hees wil verkennen kan met behulp van de kaart die in dit themanummer is opgenomen twee wandelroutes volgen (de oranje en de paarse route) en zo het aloude gebied verkennen. Er zijn twee, makkelijk te bereiken, startpunten. Afhankelijk van wandeltempo, interesse en vaardigheid in het kaartlezen heeft de bezoeker anderhalf tot twee uur nodig om de routes af te leggen.

Het eerste vertrekpunt is de parkeerplaats bij voetbalvereniging Hees aan de Verlengde Oude Utrechtseweg, die men in rijdt in de bocht van de Insingerstraat/Wieksloterweg.

Daar staat ook het grote informatiebord over dit gebied met een kaart van de routes.

Het is zowel vertrekpunt van de oranje als de paarse route.

De oranje route kan men ook beginnen bij het startpunt aan de Turfweg, dit is een zijweg van de Wieksloterweg. Ook hier is een informatiebord geplaatst. (blz. 31)

Het hele gebied Laag Hees is opengesteld voor wandelaars op wegen en paden. Voor mountainbikers, ruiters en (aanspanningen)menners zijn er gemarkeerde routes. (Daarbuiten geen toegang).

Wandelen is de aanbevolen manier om dit natuurgebied te verkennen. Men kan op eigen gelegenheid kiezen uit de tientallen paden, maar dan blijft veel interessants verborgen.

Voor wie uitgebreider kennis wil nemen van Laag Hees hebben wij genoemde twee wandelroutes uitgestippeld.

De beide wandelingen starten bij het informatiebord op de parkeerplaats van de Verlengde Oude Utrechtseweg en volgen even dezelfde weg. Rechts liggen de velden van voetbalvereniging Hees. We zien aan onze rechterzijde een imposante eikenlaan, die de oorspronkelijke weg omzoomde.

Direct daarnaast staat het huis met de naam "Het Paleis", nu een groot huis maar oorspronkelijk een kleine daghuurderswoning.

Het "Paleis" in de jaren vijftig (foto: J. van de Veer)

De wandelaar vraagt zich wellicht af waarom het huis deze naam draagt. Het gezin dat daar woonde en waarvan de man in dienst was van Pijnenburg heette "De Koning" en de heer Insinger, eigenaar van het landgoed Pijnenburg, vond dat een koning in een paleis moest wonen. Zo kwam het huis aan zijn naam.

Wij begeven ons thans in het tweede deel van Laag Hees. Het is bosgebied, dat reeds eerder genoemd is in de gebiedsomschrijving. Rechts staan enkele oude beuken op een rij. Daarachter is een trainingsbaan voor draverspaarden met sulky's voor op de renbanen. Ook hier zien we weer die oude statige beukenlanen.

De oranje wandelroute

Bij het kruispunt gaat de oranje markering rechts af; de paarse markering gaat recht door. *Wandelaars die kiezen voor de paarse route kunnen informatie over die route vinden vanaf blz. 43.*

Slaan we rechts af om de oranje route te volgen, dan kijken we aan onze linkerhand op een weiland, waar zich in het midden een waterpartij bevindt, die oorspronkelijk een eendenkooi was. Nu heeft de poel een belangrijke functie als paddenpoel en broedplaats voor amfibieën; ook reigers en eenden weten de plek te vinden.

‘ Waar zich in het midden een waterpartij bevindt.’

In "Soest in grootvaderstijd" schrijft E. Heupers over deze plek:

"Het huis ligt op een bouwakker temidden van dennenbossen en heidevelden. Niet ver af was een plas: in de winter werd die opengehouden: hij was dikwijls stikvol wilde eenden. Toen kwamen de jagers en liefhebbers – later zelfs Prins Willem – de latere Koning Willem III – om ze te schieten, maar vroeger was er een eendenkooi, en zo was het spulletje aan zijn naam gekomen."

Rechts passeren we een bos met grove dennen en verwilderende ondergroei.

Deze weg volgend lopen wij een laan in met Japanse lariks. Het is in dit gebied de enige laan in zijn soort maar uit het oogpunt van streekgebonden soorten niet correct.

Vermoedelijk heeft hier een beukenlaan gestaan, die om onbekende reden is verdwenen en met lariks is beplant. Even verder is de verdwenen oude beukenlaan wel vervangen door jonge exemplaren.

Rechts werpen we een blik op de sterk verwaarloosde boerderij "Bouwlust".

Bouwlust

Komende bij het kruispunt kijken we links en rechts de Turfweg in. We steken de Turfweg over vervolgen onze route op de Pijnenburgerlaan.

Startpunt Turfweg

De oranje wandeling kan men ook starten vanaf het begin van de Turfweg. Deze weg draagt zijn naam vanwege de vroegere functie voor het transporteren van turf naar de losplaatsen aan de Eem. De Turfweg, die is beplant met één rij eiken en beuken, liep oorspronkelijk enigszins kronkelend naar de huidige Veenzoom. Na 1850 is de weg recht getrokken, vanwege een andere terreinindeling en de bouw van boerderij "Bouwlust".

De wandelaars die starten op de Turfweg hebben rechts een weids uitzicht over de weilanden en zien links een door Natuurmonumenten beheerd grove dennenbos, dat door zijn verscheidenheid van ondergroei een natuurlijke en verwilderde indruk geeft.

We passeren verderop de verwaarloosde boerderij "Bouwlust" met omliggende weilanden. Het is een door Andries de Wilde rond 1850 gebouwde boerderij. De oranje route op de kaart voert ons bij de eerste kruising rechtsaf de Pijnenburgerlaan in.

De oorspronkelijke naam van de Pijnenburgerlaan – teruggevonden in notariële koopakten – is Spieweg. Achterliggende eigenaren hadden recht van vrije doorgang.

De Spieweg was een lang recht pad vanaf De Zoom naar de Praamgracht, en kwam uit bij het bruggetje naast het Spiehuis.

Wij hebben beschreven dat ter afwatering van dit lage deel van het Hezerveen sloten werden gegraven die haaks op de Praamgracht uitkwamen.

Eén van die sloten – nu nog als een halfdichtbegroeide greppel in het landschap te zien – begint aan de Turfweg.

De middeleeuwse afwateringssloot

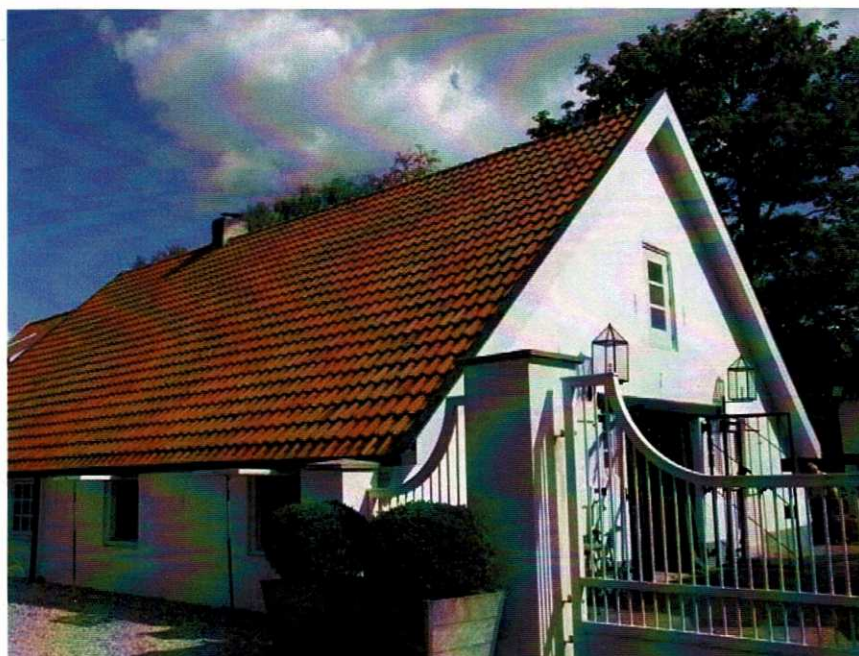
De sloot begint naast het ruige stukje bos links van de Pijnenburgerlaan en komt in de Praamgracht uit links achter restaurant Spieghuis.
Alle andere oude sloten zijn in de loop der tijd omgelegd richting Wieksloot of Ewijkshoeve.

Het bovengenoemde smalle ruige bosje bij het begin van de Pijnenburgerlaan is ontstaan doordat Natuurmonumenten de daar staande Douglas bomen heeft laten vellen.
Enkele oude beuken zijn overgebleven van wat eens een statige oude laan was. Er komen nu bomen en struiken op die het geheel een verwilderde indruk geven.

Voordat we aan het eind van het rechte stuk de haakse bocht naar rechts volgen, zien we één van de paddenpoelen die in 2000 onder auspiciën van de Stichting Landschapbeheer Utrecht her en der in het landschap zijn aangelegd om de ontwikkeling van populaties amfibieën en reptielen te stimuleren.

Even verder ontmoeten we rechts de gebouwen van de Arabische paardenstoeterij. Hier worden prachtige slanke volbloedpaarden gefokt en getraind voor wedstrijden op de renbaan. In de bocht naar links staat achter de haag de Christoffelhoeve, die oorspronkelijk bestond uit het rechthoekige gebouw met de lage muren dat nog te herkennen is.

De Christoffelhoeve is nu het onderkomen voor de paarden van een talentvolle springamazone.

Christoffelhoeve: het oorspronkelijke rechthoekige gebouw.

Links en rechts van het deel dat voor ons ligt, groeien struiken en bomen die restanten zijn van hakhoutscheidingwallen met opmerkelijk veel elzen, die het beste groeien in vochtige delen.

Verder op rechts bevinden zich twee aan elkaar verbonden kleine huisjes, waarvan het linkerdeel in een veilingakte van 1865 omschreven werd als daghuurderswoning waar later de schuur (rechts) is aan toegevoegd.

Bij de monumenteninventarisatie van 1991 kreeg het de naam Het Kleihuys toegewezen – andere kaarten vermelden het als Kleinhuisje naar de bewoner Jan Klein.

Even verder staat links vaag zichtbaar de nieuwe bungalow Op Hees, gebouwd rond 1960 in opdracht van Anna Elisabeth Insinger.

We vervolgen onze verkenning en komen door een imposante beukenlaan. Aan de rechterhand bevindt zich een paardenstalling. Het behoort tot de later te vermelden buitenplaats De Hoefslag.

Eerst passeren we links de Charlottehoeve, de biologische boerderij van Toon en Bep van den Breemer met zijn goed gesorteerde biologische winkel waar o.a. groenten, kaas en vlees te koop zijn.

Deze boerderij is in de jaren tachtig gestart als geitenkaasbedrijf, maar ook hier hebben nieuwe ontwikkelingen zich voorgedaan. De weilanden werden omgevormd tot moestuinen en scharrelkippen kregen alle ruimte. De mestopslag werd aangepast en men legde zich toe op buxuskwekerij. Voor de bezoeker is het goed toeven op het koffieterras bij de grote paddenpoel.

Een blik in de geschiedenis leert dat er oorspronkelijk in 1862 door Andries de Wilde een woonhuis met schuur werd gebouwd ongeveer dertig meter naar voren richting Praamgracht op de grond waar nu de kippen scharrelen. De Wilde liet het bouwen als tuinmanshuis van het er tegenoverliggende buitenverblijf De Hoefslag.

Dit buitenhuis werd gebouwd in 1862 als zomerverblijf voor de toen in Utrecht wonende familie De Wilde. Volgens kadastragegevens werd het oorspronkelijke tuinmanshuis in opdracht van H.A. Insinger in circa 1886/1887 afgebroken en meer naar achteren op de huidige plaats opnieuw opgebouwd en uitgebreid met diverse schuren, bijgebouwen en hooibergen.

Het tuinmanshuis stond oorspronkelijk parallel aan de laan. Na de verbouwing is het woonhuis haaks op de weg geplaatst.

In 1974 werd de schuur naast het huis vernieuwd en tot 2003 gebruikt als kaasmakerij. In 1999 werd de Charlottehoeve uitgeroepen tot Boerderij van het Jaar.

Schuin tegenover de Charlottehoeve ligt – omringd door meer dan 150 jaar oude eiken en beuken, vijver- en rododendronpartijen – het in 1862 gebouwde, vroegere buitenverblijf van de familie De Wilde, "De Hoefslag".

Andries de Wilde heeft het laten bouwen, nadat hij in 1860 het aan de overkant van de weg op Baarnse grond gelegen Huize Pijnenburg verkocht had aan Herman Albrecht Insinger. Hij noemde het ook wel Het Nieuwe Soekaboemi, verwijzend naar zijn oude plantage op Java.

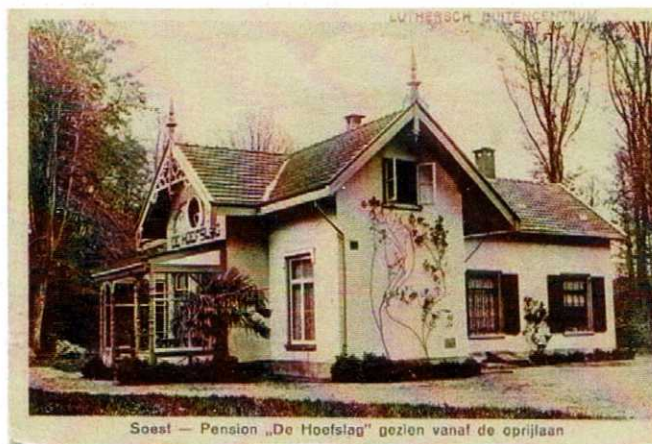

In de zijgevel is een steen ingemetseld: "Henriëtte de Wilde heeft de eerste steen gelegd op 7 mei 1862". De steen blijft verscholen achter een klimplant; de naam 'De Wilde' is nog te lezen.

Na het overlijden van Andries de Wilde op 27 april 1865 lieten de erfgenamen de onroerende goederen op Laag Hees onder Soest op 12 oktober 1865 veilen voor notaris Collard te Baarn.

De Hoefslag: heden en verleden.

(kaart: verzameling Juul van de Poll)

De Hoefslag werd bij die gelegenheid omschreven als *“nieuw gebouwd heerehuizinge met opstallen en smaakvol aangelegd terrein met vijver en doorsneden met wandelwegen en bloemperken en beplant met verschillent welig bloeient houtgewas”*. Het is nu nog zo. Na W.O.II heeft het huis - ter beschikking gesteld door de familie Insinger - enige tijd dienst gedaan als vakantieoord voor de Lutherse kerk uit Amsterdam-Oost.

De Hoefslag is ook nog pension geweest. Nu wordt het na vele wisselingen van eigenaren gekoesterd als een unicum van historie en natuur met zijn eeuwenoude bomen, lanenstelsels en de vijverpartij met het eiland.

Het gemoderniseerde huis is als basis gaaf gebleven evenals het gemeentelijk monument “De Ruif”, het naastgelegen koetshuis, dat een parel vormt in de historie van dit gebied.

Als we de beukenlaan verder volgen lopen we tegen het Spiehuis aan. Wat we nu zien als restaurant is een verbouwing van het oorspronkelijke Spiehuis.

De naam Spiehuis komt van een gebouw staand op het eind van een langgerekte, spievormige strook land op Laag Hees.

Het is waarschijnlijk rond 1800 gebouwd en vermoedelijk is het Spiehuis een boerderij geweest met mogelijkheid tot afspanning waar men paarden kon wisselen, uitrusten en eventueel overnachten. Zeker is - zo blijkt uit het kasboek van de voormalige eigenaar Andries de Wilde - dat hij in 1863 aan Hendrik van Brummelen voor zes jaar twee kamers en een stuk moestuin verpachtte op het Spie. Aan Gerrit van Drie werd één kamer met een stukje moestuin verhuurd en aan weduwe Overeem een huisje op het Spie.

In een veilingakte uit 1865 wordt het omschreven als "Winkel met twee huysjes, alles onder één dak". Op oude ansichtkaarten is het gebouw te herkennen als theeschenkerij en pension.

Het oude Spiehuis werd in 1959 wegens bouwvalligheid gedeeltelijk afgebroken en in ongeveer dezelfde stijl opgebouwd. Later werden er aan de achterzijde uitbreidingen aan toegevoegd.

Over de Pijnenburgergrift bij het Spiehuis bevindt zich een brug. Het is nu een stenen exemplaar; vroeger was de brug van hout.

Opmerkelijk is de vlonder onder aan de brug, waar men in een bootje kon stappen om op de Praamgracht te gaan varen. (foto) Zo'n zelfde brug heeft even noordwaarts gelegen, richting Soestdijk, en deed dienst als ingang naar De Hoefslag.

De plaats van die brug is nog terug te vinden. Op één van de bomen achter het benzinestation is nog, met enige moeite, de naam Hoefslag te lezen.

We gaan via het bruggetje bij het Spieghuis de Praamgracht c.q. De Pijnenburgergrift over en lopen links het fietspad langs de Biltseweg op. (**Uitkijken voor fietsverkeer!**)

Rechts naast het Spieghuis kunnen we de uitloop zien van de enige oorspronkelijke, recht vanaf de Turfweg lopende middeleeuwse afwateringssloot op de Pijnenburgergrift die nog over is.

We volgen het fietspad langs de Biltseweg en komen bij nummer 49, huize Staalwijk.

Voorheen stond hier een kleine boerderij genaamd "Vloowijk".

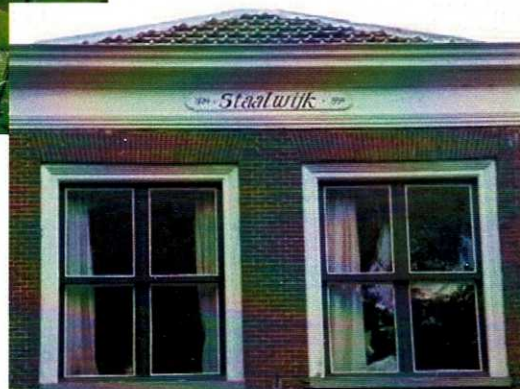
Het grondgebied liep van hieraf diep Laag Hees in tot aan de duinen en behoorde aan Jacob Staal. De familie Staal was reeds vanaf ca. 1400 betrokken bij de turfwinning in dit gebied.

Jacob Staal liet dit huis recht tegenover het huis Pijnenburg bouwen.

Op de ingemetselde gevelsteen staat vermeld "Sophia Methorst, den 1ste mei 1834".

(S. Methorst was de echtgenote van Jacob Staal).

Staalwijk was oorspronkelijk een hofstede annex boerderij zoals Pijnenburg.

Eigenaar Staal bezat een speciaal ras koeien zonder hoorns. Hij won er nog al eens een prijs mee.

Het was hier dat op 15 januari 1915 zijn kleindochter Mejuffrouw Sofia Hendrika Staal overleed. Zij schonk bij legaat vele duizenden guldens aan de kerk, armen en bedienden. Bovendien vermaakte zij aan haar koetsier alle onroerende goederen waaronder boerderij Staalwijk en de gronden daarachter op Laag Hees.

Het hoofdgebouw is door de huidige eigenaar in zijn oorspronkelijke staat gerestaureerd. De stormschade van 1970, waarbij een boom een deel van het dak verpletterde, is volledig hersteld.

Vermeldenswaard is het gazon voor het huis dat in het voorjaar een bloeiend tapijt van krokussen is.

Huize Staalwijk is aangewezen als gemeentelijk monument.

We vervolgen onze weg en gaan voorbij het hek, linksaf de Staalwijklaan op, genoemd naar de 'wijk van Staal'. Rechts staat het huis "Klein Staalwijk", dat gebouwd is door Jan Anthonie Staal.

De gevelsteen vermeldt: "Eerste steen gelegd, Sophie Henriëtte Staal, den 25sten maart 1898". Het huis is thans grondig vernieuwd en uitgebreid.

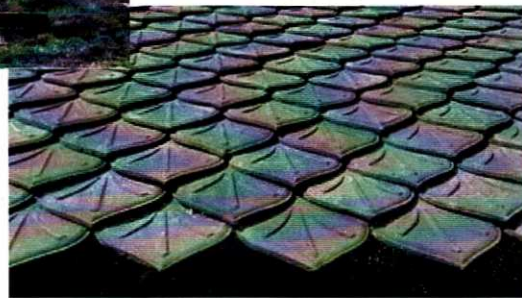
Opmerkelijk is een nieuw aangeplante hoogstam fruitboomgaard rechts van het huis, die gerealiseerd is op initiatief van de St. Landschapsbeheer Utrecht ter bevordering van kleine landschapselementen.

Ook dit huis is een gemeentelijk monument. Van hieruit zuidwaarts richting De Bilt kijkend zien we links de Ewijkshoeve en rechts Prins Hendrikoord, beide plaatsen (op Zeister grondgebied) van zeer hoge cultuurhistorische waarde. Bijzonder is dat het gebied voor het huis volledig open is gebleven. Oorzaak daarvan is dat in oude en eeuwigdurende notarisakten is vastgelegd dat dit gebied een open uitzicht moest blijven bieden zonder gebouwen of andere hinder vanuit Pijnenburg, Ewijkshoeve en Prins Hendrikoord.

We wandelen nu de Staalwijklaan op. Links en rechts naast ons zien we allemaal afgegraven turfontginningen die in cultuur zijn gebracht en nu gebruikt worden als weiland. Rechts in de verte bevindt zich het huisje van de boswachters, dat in ca. 1800 gebouwd is.

Verder de route volgend treffen we aan beide zijden van het pad weer verwaarloosde hakhoutwallen aan met eiken en veel elzen. De herstelkosten zijn hoog en het hakhout wordt niet meer gebruikt zoals eerder beschreven. Vandaar dat de bomen en struiken doorgroeien. Recht voor ons zien we een statige woning, het derde huis op deze plaats. Het eerste was een kleine boerderij die in 1840 gebouwd werd op een stukje grond dat in eigendom kwam van Joost Meerding.

Oegstgeester dakpannen (foto: mevr. Boskamp)

Meerding was timmerman en metselaar. Als we de foto nauwkeurig bekijken dan valt de vorm van de dakpannen op. Uit onderzoek is gebleken dat dit Oegstgeester dakpannen zijn, uit Zuid-Holland afkomstig.

De vraag rijst hoe die dure pannen hier ooit op deze verlaten plek in Soest terecht zijn gekomen, want nergens in Soest zijn zulke pannen aangetroffen. Een mogelijke verklaring is dat Joost Meerding door zijn beroep mee geholpen heeft aan de bouw van buitenplaatsen langs de Vecht, waar die pannen veelvuldig gebruikt werden. Wellicht bleef er soms wat 'over' op het werk.

Het eerste huis op deze plek is afgebroken, waarna er door de heer Blom een nieuw woonhuis werd gebouwd.

In het huis was gedurende vele jaren een meditatiecentrum ingericht. De constructie van het tweede huis bleek niet zo stevig, zodat de toenmalige kopers besloten het gedeeltelijk te slopen om er een nieuwe woning voor in de plaats te zetten.

Wonder boven wonder bleven de originele Oegstgeester dakpannen bewaard. Eerst werden ze opgestapeld in een hoek van het terrein, maar later kregen ze hun oude functie terug als dakbedekking van de nieuwe carport en wintertuin. Zo blijven ze bewaard voor het nageslacht.

De wandelroute voert ons via een haakse bocht naar links en naar rechts verder de Staalwijklaan op. Het is een lang pad met verwaarloosde hakhoutbegroeiingen en daarachter links en rechts uitgestrekte weilanden.

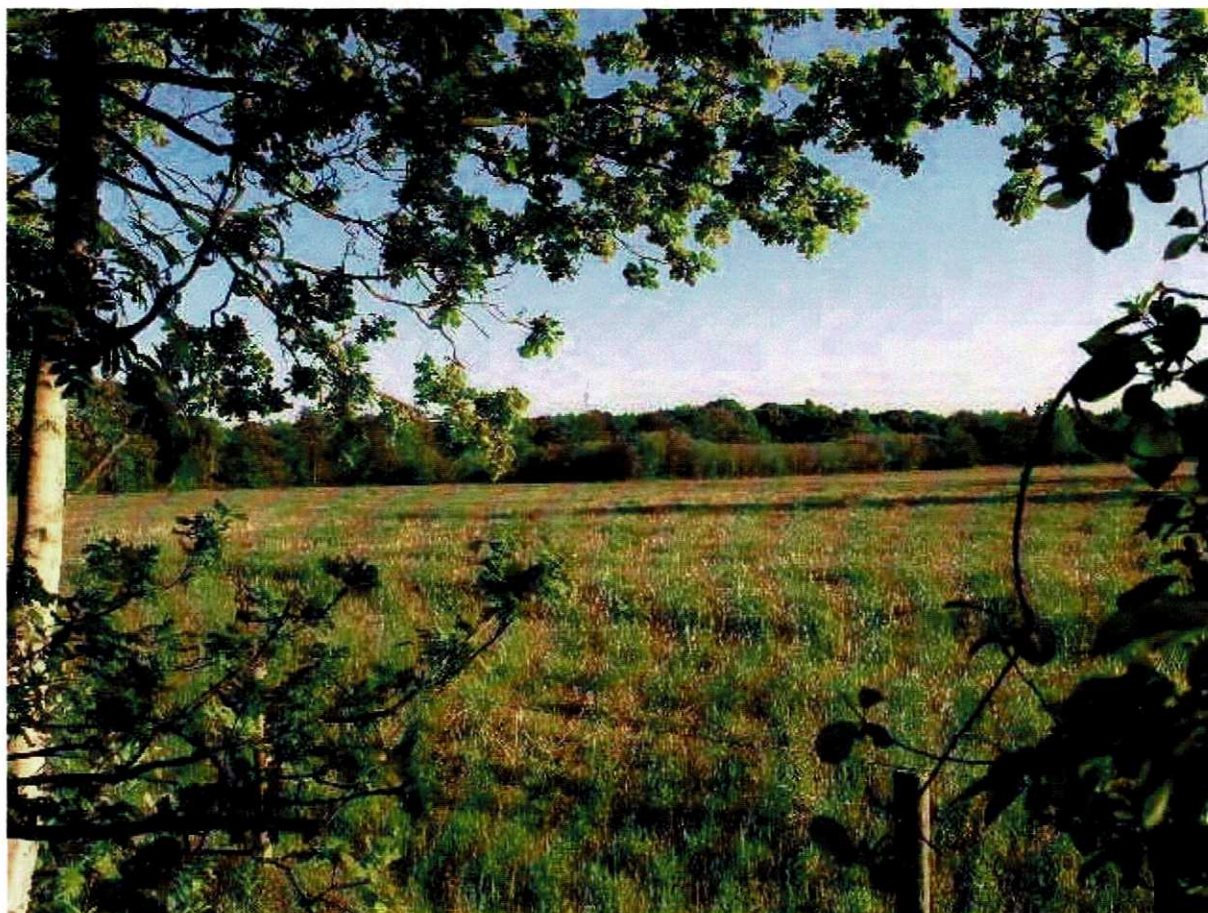
Men bedenke dat Laag Hees ook hier zo'n anderhalf tot twee meter hoger was dan nu, maar door de afgraving van het veen lager is geworden.

Na het eerste grote weiland rechts ligt een zeer verwaarloosd elzenbroekbosje. (Broek wil zeggen moerassig.)

Elzen gedijen goed op vochtige grond en leveren taai hout, dat zeer geschikt is als geriefhout voor gereedschappen en de akkerbouw.

De weilanden aan onze linkerhand worden achteraan begrensd door een bos, ontstaan uit een verwaarloosde boomkwekerij.

Even verder rechts hebben we in de verte zicht op een vierkant en verwaarloosd wilgenbosje, dat vroeger elke vijf of zes jaar werd gekapt. De wilgentenen werden gebruikt voor het vlechten van manden, als beschoeiing of als hekwerk. De laatste jaren wordt er niets meer mee gedaan. Links zien we weilanden zonder afscheiding. Rechts bevinden zich als afscheiding tussen drie weilanden restanten van hakhoutwallen die zijn doorgegroeid en uitgedund. We zien een blok dat omstreeks 1950 is aangeplant met eiken en nu gedeeltelijk verwilderd is door achterstallig onderhoud.

Uitgestrekt weidegebied

Achter dit bosje ligt een uitgestrekt heidegebied, dat zichtbaar is als men verder op de route bij de T-splitsing met de Turfweg zo'n honderd meter rechtsaf gaat.

In de maanden augustus en september toont het zich in volle, paarse glorie met in het midden een reusachtige rododendron struik.

Bij de rododendronstruik ligt een poel. In de vochtige omgeving daarvan bevindt zich een redelijk groot veld met zonnedauw. Het tamelijk zeldzame vleesetende plantje gedijt hier goed.

Zonnedauw groeit volop bij de poel

De boerderij aan onze linkerhand staat al op kaarten van 1809 aangegeven. Het is een kleinschalig boerenbedrijfje met enkele koeien, varkens en paarden.

Het huidige woonhuis is in 1992 op de plek van het oude pand nieuw gebouwd.

Opmerkelijk was de naam Mare-Elim die in schelpen was aangebracht in de nok van het oude huis. Helaas bleek die bij de sloop niet te redden.

De aanwezigheid van de schelpen betekent, dat Mare hier gebruikt wordt in de betekenis van zee. De toevoeging Elim(= rustplaats) verwijst naar de bijbel; Exodus 15, vers 27: *“Toen kwamen zij te Elim en daar waren twaalf fonteinen en zeventig palmbomen en zij legerden zich aldaar aan de wateren.”*

Verder lopend komen we bij het woonhuis annex paardenstallen en manege van het landgoed Hove Beaulieu. Op deze plek werd het eerste huis in 1822 gebouwd. Het huidige huis is in 1898 in opdracht van Sophia Staal als daghuurderswoning tot stand gekomen.

Voorjaar bij Hove Beaulieu

Als we onze huidige welstand en gezinsgrootte in ogeschouw nemen is het bijna niet voor te stellen dat in dit type huizen gezinnen woonden met soms acht tot tien kinderen, die alleen de beschikking hadden over een waterpomp en een enkele kachel. De goede oude tijd? En toch zijn wij allen uit zulke heldhaftige voorouders voortgekomen.

Hove Beaulieu is in 1964 verbouwd.. De huidige privé-paardenstallen zijn in 1994 gebouwd. . Aan de zijkant van het weiland bevindt zich langs de weg één van de twaalf aangelegde paddenpoelen.

Aangrenzend zijn er uitgebreide ruitersporen en menroutes voor aanspanningen. Als we doorlopen kunnen we achter het hek aan onze rechterhand op de hoek van de Staalwijklaan en de Turfweg enigszins verscholen het Keienhuisje zien liggen.

Het keienhuisje (foto: Roel Wagter)

Het is een merkwaardig gebouwtje – vierkant van vorm en opgetrokken uit zwerfkeien, die zeer waarschijnlijk zijn aangevoerd in de ijstijd en opgegraven tijdens de turfwinning – met in het midden een centrale stookplaats en schouw.

Wie het heeft gebouwd en waarom is tot op heden onduidelijk. Nadere beschouwing geeft wel enige aanwijzingen, maar die zijn niet met zekerheid te bevestigen.

Het rechterdeel van het Keienhuisje naast de voordeur is opgetrokken uit grote, grove keien. De specie ertussen is duidelijk later aangebracht. In dit deel is de datum 1659 ingemetseld.

Links bevindt zich een latere aanbouw, waarvan de keien kleiner zijn. Op een plaquette staat vermeld “Aangebouwd 1875”.

Het huisje was toen eigendom van Jacob Staal, die het in 1856 gekocht had van Wouter Altena. Er blijft een waas van geheimzinnigheid hangen rond dit unieke Soester gebouwtje.

De route voert ons linksaf de Turfweg op.

Aan beide zijden van deze weg staan de oudste en imposantste bomen van het gebied. De dikste boom heeft een omtrek van 3.30 meter.

Wandelaars die vertrokken zijn bij het startpunt op de Verlengde Oude Utrechtseweg gaan de eerste weg rechts in en lopen via een prachtige, oude beukenlaan terug naar het begin.

(Verder lezen bij: 1)

Wandelaars die op de Turfweg vertrokken zijn lopen rechtdoor naar het startpunt. (verder lezen bij: 2)

1) Terug naar de Verlengde Oud Utrechtseweg

De oude laan waarop U nu loopt, heet de Kooilaan naar de boerderij met die naam. We zien links een in 2001 uitgedund fijn sparrenbos, dat beheerd wordt volgens de methode van de pleksgewijze kap. Goed te zien is dat er overal jonge bomen en struiken tot ontwikkeling komen.

We passeren een heideveldje met daar tegenover grote adelaarsvarens. Even verder groeit een oud bos van Douglas sparren uit 1928.

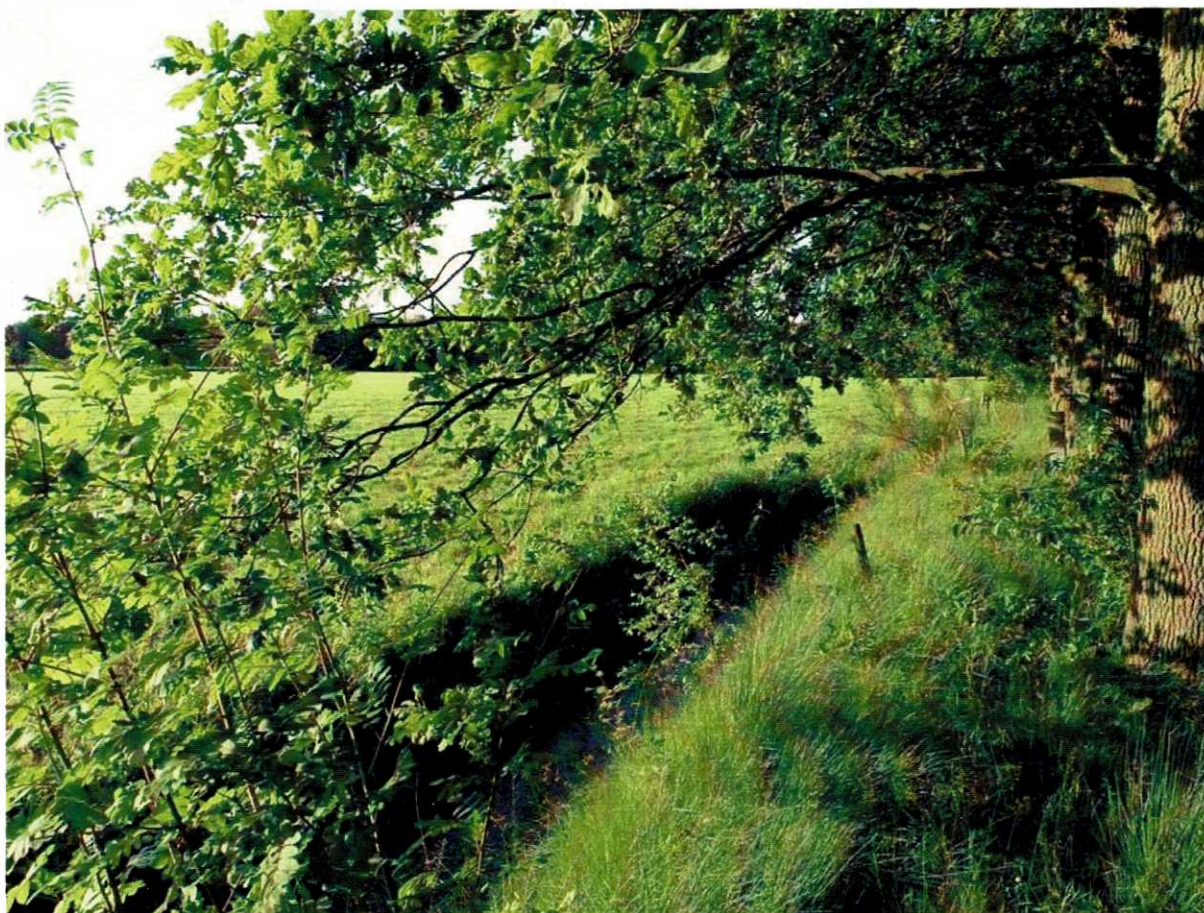
Hier is in 1999 gedund met als resultaat duizenden nieuwe bomen. Via de T-splitsing lopen we links af terug naar ons beginpunt.

2) Terug naar het beginpunt aan de Turfweg

Verder de Turfweg aflopend zien we links net voor de Pijnenburgerlaan, tussen twee bospercelen de eerder bij het Spieghuis genoemde, enig overgebleven Middeleeuwse afwateringssloot naar de Pijnenburgergrift.

Na de kruising zien we rechts de verwaarloosde boerderij “Bouwlust” met allerlei bijgebouwtjes, die dienden als onderkomen voor diverse dieren zoals ganzen, geiten en ezels. Er tegenover ligt weiland en het bos rechts is eigendom van Natuurmonumenten.

Vlak voor het eind- en beginpunt van de oranje route zien we aan de rechterhand nog een bosje met een niet bereikbaar paddenpoeltje en er daarnaast een door bos ingesloten weiland, waar soms reeën grazen.

Langs de Turfweg

Vervolg van de paarse wandeling:

Bij de kruising, waar de oranje route rechtsaf gaat, loopt de paarse route rechtdoor dieper het bos in.

De Kooi (Andrieshoeve)

We komen bij het huis “De Kooi” alias de “Andrieshoeve”, die gebouwd werd in opdracht van Andries de Wilde ter gelegenheid van de geboorte van zijn eerste zoon.

Op oude kaarten staan beide namen naast elkaar vermeld op dezelfde plaats. Eén van de twee is afgebroken maar het is onbekend welke. Als wij de uiterlijke vorm van het huidige huis vergelijken met de andere hoeven, die in opdracht van Andries de Wilde gebouwd zijn, dan houden wij het er op dat dit de “Andrieshoeve” is, die later een naamsverandering heeft ondergaan, zoals ook de “Gerritshoeve” door de heer Insinger “Wijkerhoek” is genoemd.

Bij de volgende T-splitsing slaan we rechtsaf en genieten van een indrukwekkende oude beukenlaan. Even verder slaan we de eerste weg naar links in en dringen dieper door in het productiebossen gebied. De paarse route leidt ons rechts langs één van de oudste Douglas bos aanplanten, die meer dan 80 jaar oud is.

Op het volgende kruispunt is in de jaren negentig een dodelijk ongeval gebeurd met een aanspanning.

Bij de volgende T-splitsing moeten we rechtsaf en komen op een jonge beukenlaan, die dankzij de heer J.H.O. Insinger, de toenmalige eigenaar van het landgoed Pijnenburg, is ingeplant na het rooien van oude en zieke beuken.

Als de natuur hier goedgunstig is dan wordt dit na honderd jaar net zo’n mooi geheel als de imposante lanen van Turfweg en Kooilaan, waar onze kleinkinderen dan al wandelend van kunnen genieten.

Bij de slagboom links gaat de route linksaf. Het eerste deel van het pad was een eikenlaan, maar daar is door ouderdom weinig van over. Deze afstervende laan met zijn omgeving van overal dik of dun dood hout is een voorbeeld van de functionele variatie die in het bosgebied te zien is.

Al het dood liggend of staand hout is een bron van insecten en larven, die als voedsel dienen voor insectetende vogels (spechten, boomklevtjes, roodborstjes enz.)

Bovendien zorgen al die dode takkenwallen voor dekking van kleine zoogdieren en voor nestgebied voor vogels. Terwijl ca. 50 jaar geleden het beleid was alle kruinen en takken te verbranden is nu de regel: **"Laat alles liggen, want het is goed voor de natuur"**.

Ook dood hout heeft een functie

Bij het eerstvolgende kruispunt slaan we links een blik op oude vergroeide beuken en zien we recht voor ons een statige beukenlaan, die nog volledig gaaf is; een waar natuurmonument zonder uitvallers.

(*men kan hier ook rechthout wandelen en niet rechtsaf de route volgen. Een paar honderd meter verder komt men dan vanzelf weer op de aangegeven route terecht!)

We volgen de route op de kruising naar rechts, daar waar het ruiterspad passeert en zien even verder aan de linkerzijde het zogenaamde "Zandgat". Loop daar even naar toe.

Hier mochten de omwonenden, en dat waren er rond 1850 zevenendertig, zand weghalen om metselwerk te verrichten. Zoals men ziet is het een tijd gebruikt als dumpplaats voor bosafval. Kijk eens rond en bewonder de vergroeide vliegdennen en hakhouteiken, waarvan we niet weten hoe oud ze zijn. Dat ze op leeftijd zijn, is echter wel duidelijk.

We gaan terug naar het pad en volgen de route op de kaart. Bij de slagboom en de afrastering slaan we links af. Achter de afrastering bevindt zich een licht geaccidenteerd terrein met een van voor 1940 aangelegd grove dennen productiebos.

Sommige bomen in Laag Hees zijn markant vervormd

Hier is al enkele malen geoogst waardoor er verjonging en struikbegroeiing tot ontwikkeling komt.

Let even op! Ongeveer 200 meter het pad op waar aan de rechterkant een greppel is, zien we links een verhoging, die beplant is met eeuwen oude hakhouteiken als scheiding tussen twee eigendommen.

We vervolgen de route en zien voor ons de slagboom van Utrechts Landschap. Er tegenover op een aarden verhoging komen voor dit gebied zeldzame eikenblad varens voor.

We gaan linksaf en volgen het lange pad.

De beuken aan de rechterzijde van het pad vormen de grens van Soest met Zeist.

Vermoedelijk zijn de bomen in vroeger eeuwen gesnoeid, vandaar hun soms grillige vormen.

Vermeldenswaardig is hier de grote open vlakte aan uw rechterhand, die “de vloeivelden van de Willem Arntzhoeve” genoemd wordt.

Deze akkers voor landbouwproducten (granen, aardappels, wortelen enz.) werden ten behoeve van de Willem Arntzhoeve geëxploiteerd. Al het hemel- en afvalwater van de Willem Arntzhoeve werd hier via afvoerkanalen en sluisjes op geloosd.

Het Utrechts Landschap beheert de vloeivelden en heeft er 7000 eiken geplant en de akkers ingezaaid met koren.

Halverwege dit lange pad ligt een archeologisch belangrijke plek. Links (zie infobord) bevindt zich heel opmerkelijk in het terrein een patroon, dat nergens anders in dit gebied voorkomt, te weten een door grachten omgeven plaats. Daar heeft gestaan "Het Hooge Huys". *Wat het geweest is?*

Wat wij zeker weten uit verkoop- c.q. koopakten van 20 december 1807 is, dat het ging om *"Een hofstede bestaande in eene boerenwoning met schuur, Bergh en Schaapshok en Bakoven Bouw en Weigonden, en beplantingen zoo als het met sloten en wallen is afgeschijde"*.

Een zelfde omschrijving vinden we terug in latere akten. In de archieven van het kadaster van 1832 treffen we een tekening aan met daarop de bestaande gebouwen.

Aan de hand van deze gegevens zijn in het jaar 1999 door enkele amateur archeologen metingen, prikproeven en sleufgravingen gedaan.

Er is bij die gelegenheid midden op dit terrein een hele berg met fragmenten van diverse soorten baksteen en tegels gevonden uit de 17e en 18e eeuw.

Ook werden bij één van de onderzochte gebouwen diverse fragmenten van aardewerk gebruiksvoorwerpen gevonden, die eveneens uit die periode zijn.

Aardewerk fragmenten van het Hooge Huys

Op grond van de koopakten nemen wij aan dat de boerderij "Het Hooge Huys" tot 1900 in gebruik is gebleven. De restanten zouden in 1910 zijn gesloopt.

Over het eerder vermelde onderzoek is van de archeoloog van de provincie Utrecht een publicatie verschenen in de provinciale "Archeologische Croniek" 1998/1999.

We weten niet wat er voor 1800 heeft gestaan en wat het Hooge Huys was.

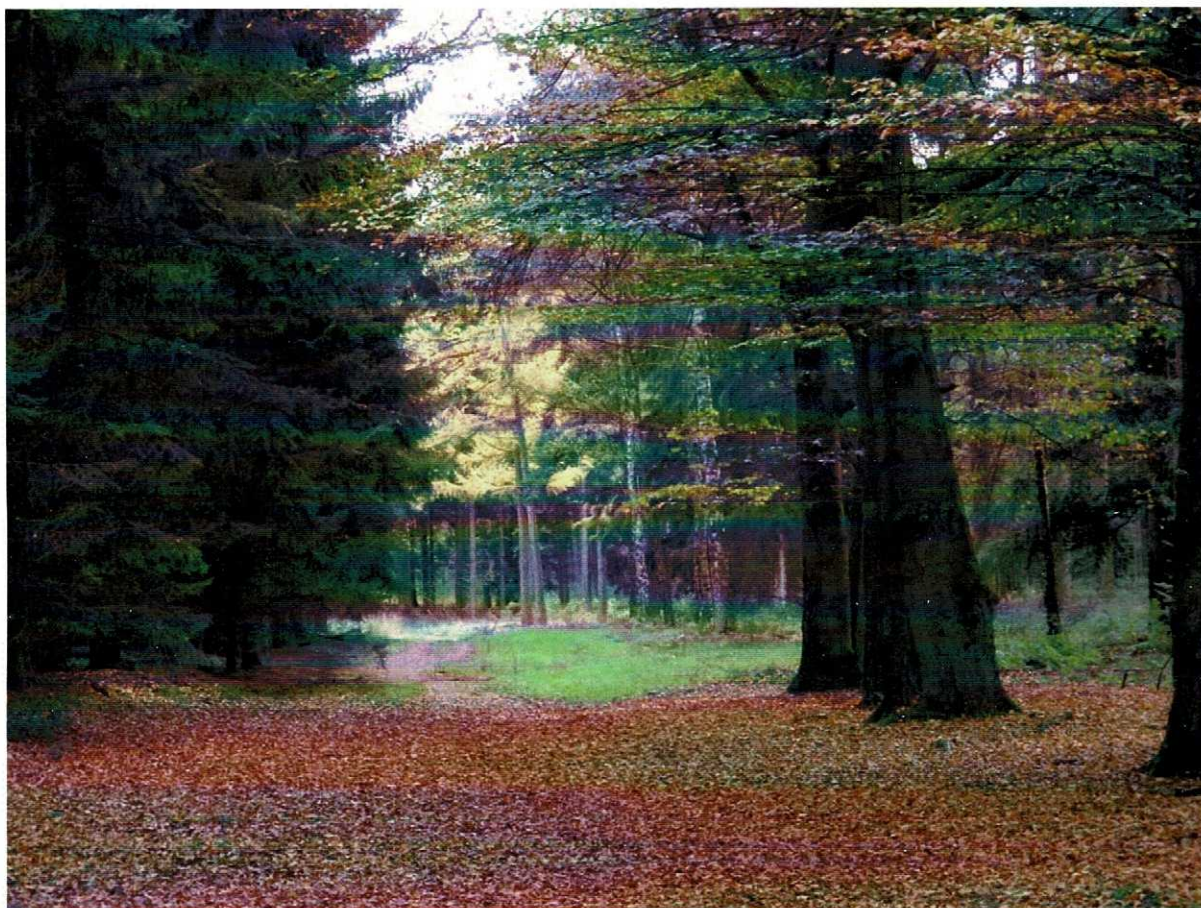
Wel is bekend uit het onderzoek en een publicatie van W.Klein in het verenigingsblad van Zoys tot Soest (uitgave Historische Vereniging Soest, 5^e jaargang no. 3) dat er een overnachtingsplaats was langs de "Gemeene weg" (gemeenschappelijke weg), opgericht door de Bisschop van Utrecht ten behoeve van zijn voerlieden, die tussen Utrecht en zijn buitenverblijf in Eemnes "Hof ter Eem" goederen en personen vervoerden.

Die "Gemeene weg" en de plek van "Het Hooge Huys" vinden we terug op kaarten van De Roy uit 1674 en 1698.

Wat er toendertijd heeft gestaan is op dit moment nog onbekend. Wellicht is het een versterkte woonboerderij met afspanning geweest; het zal zeker in de loop der eeuwen veelvuldig zijn verbouwd en vernieuwd tot wat wij weten uit de boven genoemde akten. Zeker is dat de grachten die we nu nog zien een onderdeel van het historische complex hebben uitgemaakt.

In dit verband zijn ook de eeuwenoude eiken met hun grillige wortelvoeten langs de grachten en wallen vermeldenswaard.

We volgen de route over het pad verder met links jonge fijnspar en Japanse lariks productiebossen. De lariks is de enige naaldboom, die in de winter zijn naalden verliest, maar ook drie keer per jaar een kleurenfeest tentoonstelt: in de lente licht fris groen, in de zomer donkergroen en in de herfst bruinig tot geel. Prachtig!

Herfstbos met op de achtergrond de gele, verkleurde lariks

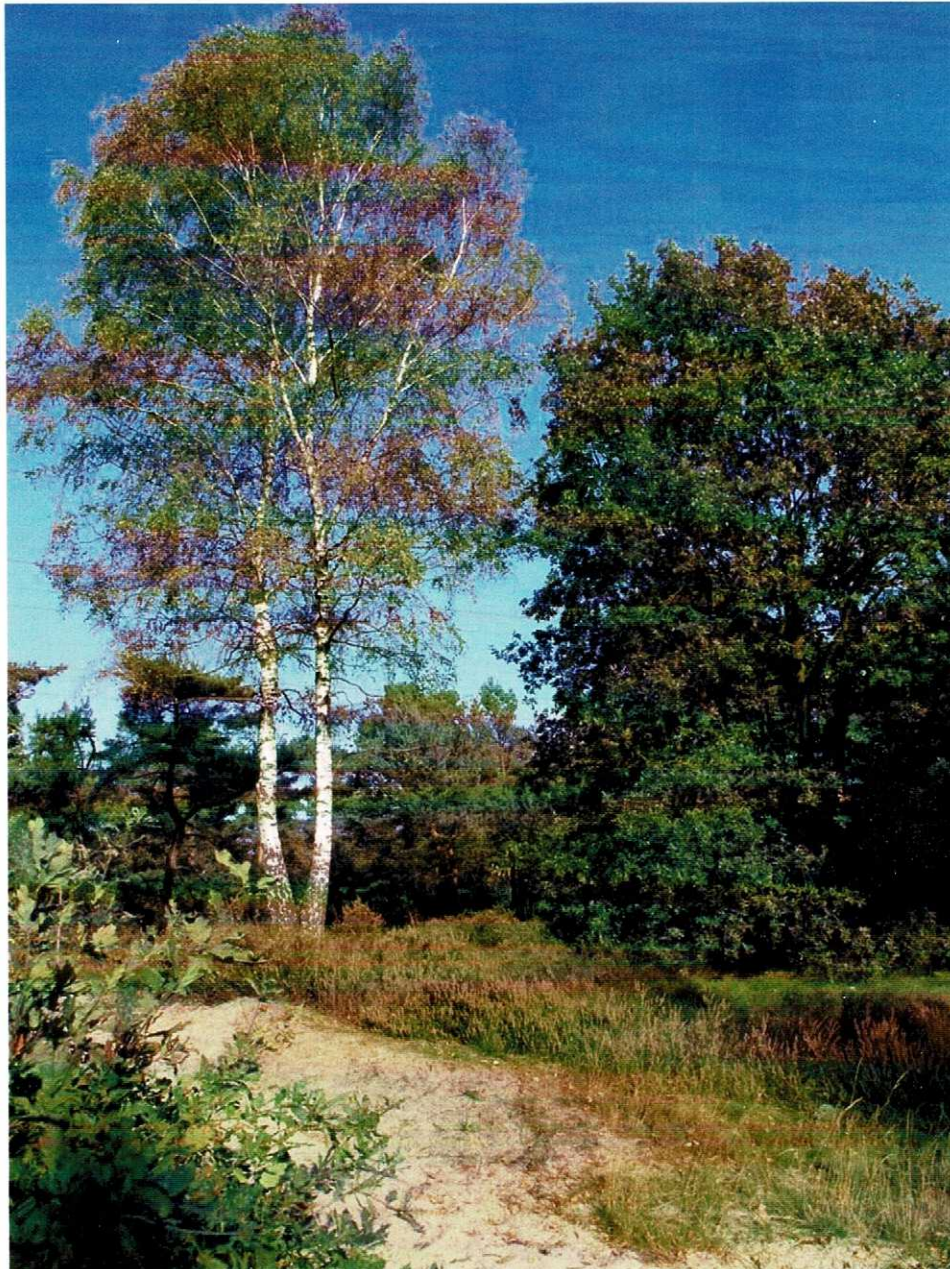
Tegenover het einde van de vloeivelden voert de route op de kaart ons linksaf de holle weg in.

We zien links en rechts veel staande of liggende dode eikenbomen. Goed voor de spechten!

Aan het eind van het pad steken we een slootje over en volgen een wat zigzagend pad door het grove dennenbos met flink wat ondergroei. We lopen het slingerpad helemaal uit en slaan aan het eind rechtsaf.

De paarse wandeling leidt ons richting de zandwal en buigt ervoor naar links.

Hier attenderen wij uitdrukkelijk op het achter die wal liggende gebied, dat zich uitstrekt tot aan De Zoom. Het is een geaccidenteerd wild gebied; een lust om er eens doorheen te wandelen en boven over de heuvelkam (pas op, word ook gebruikt door mountainbikers) met de vergroeide vliegdennen en eikenhakhout te lopen.

Stuifzand aan De Zoom

(Het IVN heeft samen met de gemeente Soest in het gebied “ De Zoom” een vier kilometer lang natuurpad uitgezet. Deze beschreven wandelroute is verkrijgbaar bij de VVV Soest.)

De wal is vermoedelijk ontstaan doordat stuifzand werd tegengehouden door een hakhoutwal. Achter de wal bevinden zich kleine, nog open zandverstuivingen waar het met de zon er op brandend heet kan zijn.

Er is struweel met bosjes van diverse struiksoorten, er staan grove dennenbomen en er zijn heidevelden.

Kleine heideveldjes herinneren aan de grote heidevelden van weleer

Het is een uniek natuurgebied, dat ook gemakkelijk te verkennen is vanaf de kleine parkeerplaats tegenover het Berkenlaantje aan de Dolderseweg.

Verder de wandelroute volgend gaan we terug het bosgebied in met allerlei soorten bomen. Tegenover het begin van een oude beukenlaan rechts gaan wij links een smal pad tussen het gras op dat door een terreintje met zaailingen van grove den slingert. Op het einde steken we een greppel over en vervolgen onze route naar links. Na een paar meter scherp rechtsaf het pad op.

We lopen weer door productiebossen. Aan het eind zien we een oude, vier rijige beukenlaan met helaas veel uitval. Bij de T-kruising moeten we naar links, na de slagboom slaan we rechtsaf om terug te wandelen naar het vertrekpunt.

Als hulde en blijk van waardering en dank aan de voorbije, huidige en toekomstige beheerders van Laag Hees voor het kunnen genieten van dit bijzondere natuurgebied citeren we Jacob Cats :

Wie prijst 'er oyt een mensch
die oude bosschen velt,
en weder in de plaets
geen jonge planten stelt?
Het ongeboren volck,
dat nae ons staet te komen,
behoort ook heden selfs
in acht te zijn genomen:
Want hadden over langh
ons ouders niet geplant,
wat sou toch Hollant zijn,
dan veen, en enckel sant?

Jacob Cats
in Ouderdom en Buytenleven

LITERATUUR EN GERAADPLEEGDE BRONNEN

- Bos, J.J. Naam en oudheid van Soest. In "Van Zoys tot Soest", jrg. 8, no.3.
- Bos, J.J. Hengestschote en Fornheze, Mokoroth en Widock. In "Van Zoys tot Soest", jrg.13, no.2.
- Bos, J.J. Middelen van bestaan in Soest III. In "Van Zoys tot Soest", jrg. 12, no.2.
- Broer, Ch.J.C. Uniek in de stad; de oudste geschiedenis van de kloostergemeenschap op de Hohorst bij Amersfoort, sinds 1050 de Sint-Paulusabdij in Utrecht: haar plaats binnen de Utrechtse kerk en de ontwikkeling van haar goederenbezit (ca. 1000 – ca. 1200). Academisch proefschrift. Utrecht, 2000.
- Dit sin de ghene dies alts van Sinthe Pouwels hofgoed ende tinsgoed hebben. Utrecht, 1424.
- Dorresteijn, R.P.van. Geschiedenis van Hees. In "Van Zoys tot Soest", jrg. 12 no.1 en 2.
- Gottschalk, M.K.E. Historisch geografische ontwikkelingen in en om Soest. In "Oud Utrecht", 1970.
- Hilhorst, J.G.M. Turfwinning te Soest in de 15e eeuw. Z.pl., z.j.
- Hilhorst, J.H.M. en J.G.M. Hilhorst. Soest, Hees en De Birt van de achtste tot de zeventiende eeuw. Hilversum, 2001.
- Klein, W. Verslag van een onderzoek naar de geschiedenis en de ligging van het oorspronkelijke Hees. In "Van Zoys tot Soest", jrg. 5, no.3.
- Kruiswijk, H. Dierbare herinneringen aan Christoffelhoeve. In "Soest Nu", 14 november 2001.
- Kruiswijk, H. Geheimen van Laag Hees ontsluit. In "Soest Nu", 24 januari 2001.
- Kruiswijk, H. Leven op Hees "dun soppen". In "Soest Nu", 31 januari 2001
- Kruiswijk, H. De ondergang van het dorp Hees. In "Soest Nu", 7 februari 2001
- Kruiswijk, H. Turfwinning in Soester en Hezer veen. In "Soest Nu", 14 februari 2001
- Kruiswijk, H. Ver van het gewoel der wereld. In "Soest Nu", 2001
- Kruiswijk, H. Ver van het gewoel der wereld; een impressie van het landgoed Pijnenburg. Inclusief wandelroute. (Soest), 2001.
- Landgoed Ewijkshoeve; door K. Snellen e.a. (Zeist), (2004).
- Meerts, J.J. Geschiedenis van de Ewijkshoeve. Niet gepubliceerd.
- Meerts, J.J. Geschiedenis van het huis Staalwijklaan 7 en het landgoed "Hove Beaulieu". Niet gepubliceerd.
- Meerts, J.J. Geschiedenis van het huis Staalwijklaan 4/6. Niet gepubliceerd.
- Meerts, J.J. Het hooghe huys, aflevering 2. In "Van Zoys tot Soest", jrg. 24, no.2.
- Meerts, J.J. Een merkwaardige geschiedenis van het huis Biltseweg 37 te Soest. In "Van Zoys tot Soest", jrg. 22, no.3.
- Meerts, J.J. Een verdwenen behuizing in het buitengebied van Soest teruggevonden. In "Van Zoys tot Soest" jrg. 20, no.2.
- Oom, N. Bodem Pijnenburg barst van de historie. In "Amersfoortse Courant", 30 maart 2002.
- Otten, W. Huize "Staalwijk" bij Soest. In "Van Zoys tot Soest", jrg. 17, no.3.
- Rooyen, A. van. Laag Hees. Archeologische Kroniek Provincie Utrecht. 1998/1999.
- Westland, C. De levensroman van Andries de Wilde. Wageningen, 1949.
- Wilde, A.de. Kasboek 1852-1865.
- Kaarten:
- Huizen in het buitengebied "Laag Hees" (Pijnenburg) in 1832. In "Van Zoys tot Soest", jrg. 21, no.3.
- Inventarisatie legenda Pijnenburg op Hees. Soest, 1992.
- Militaire stafkaart. Z.pl., z.j.
- Kuyper, J. Overzichtskaart Gemeente Soest. 1832.
- Roy, B.de. Grote kaart van Utrecht. 1676.
- Roy, B.de. Verkaveling van Laag en Hoog Hees en de Hezer Engh. 1698.
- Verkaveling van Laag Hees en Soesterveen. Z.j.
- Wit, F. de. Kaart. Ca. 1632.

Bronnen zijn geraadpleegd in : het Utrechts Archief, het Kadaster Archief, de Bibliotheek van de Historische Vereniging Soest en het Archief van de gemeente Soest

Colofon

“Laag Hees (v)erkend” verschijnt als themanummer onder verantwoordelijkheid van de Historische Vereniging Soest.

Historisch onderzoek,
Concept teksten,
Kaarten

J.J. Meerts

Tekstverwerking:

Mw. J. M. van de Poll

Gedicht

D. Koblenz

Redactie,
Foto's,
Lay-out

R.H. Kruiswijk

Informatieborden

Mw. A. C. van Halsema, Gemeente Soest

Met medewerking van:

P. van Lijden, Gemeente Soest
W. Routers, Historische Vereniging
A. van Rooijen, assistent archeoloog
provincie Utrecht

Vormgeving en druk:

Practicum Digiprint

Uitgave:

Historische Vereniging Soest

*De Historische Vereniging Soest geeft voor geïnteresseerden
in verhalen, feiten en anekdotes over oud-Soest het kwartaalblad
“Van Zoys tot Soest” uit. Informatie: Juul van de Poll, telefoon: 035-6017065*

*“Laag Hees (v)erkend” is te verkrijgen bij de lokale boekhandel, de VVV,
de Historische Vereniging Soest en in Museum oud-Soest*

